

Școala doctorală de Filologie și Istorie

Domeniul de doctorat: Filologie

REZUMAT

COORDONATE CULTURALE ȘI LITERARE ALE EXILULUI ROMÂNESC ÎN SPANIA

Doctorand:

MARIANA FILIP (CUNȚAN)

Conducător de doctorat:

Prof. Univ. Dr. GHEORGHE MANOLACHE

1. Considerații introductive

Teza de doctorat- *Coordonate culturale și literare ale exilului românesc în Spania*- se circumscrie în aria studiilor paraliterare, cu incursiuni în literatura modernă și culturologie, demers în care am angajat un corpus ilustrativ alcătuit din scrierile exilului spaniol, precum și din studii de referință în aria comparatismului.

Mi-am propus să realizez o viziune de ansamblu asupra umanismului din *Heimat*-ul spaniol între anii 1944 și 1989. Unul dintre cele mai evidente momente ale exodului intelectualității științifice, literare și artistice românești a avut loc după august 1944, însă fenomenul nu a fost unul specific doar României, ci întregii falii est-europene. Au fost semnalate mai multe „valuri” de expulzări din câmpul literar-artistic, unele soldate cu arestări, domiciliu forțate sau degradări din drepturi. Cei vizați erau cuprinși în niște liste de „învinuiți”, acuzați de colaboraționism cu fasciștii, legionarii sau cu fostele dictaturi (carlistă, antonesciană, cuzistă).

Mai târziu, cercul epurărilor s-a lărgit. Expulzarea din câmpul cultural vernacular s-a realizat prin „incizii” critice: pe orizontală (teme, curente literare preponderent occidentale) și pe verticală (orientarea politico-ideologică anticomunistă) – fenomen extins asupra întregii literaturi autohtone, în special a celei interbelice. Așadar, literatura exilului românesc s-a constituit încă de la început ca o alternativă la realismul socialist promovat în țară.

Scopul principal al acestei contraofensive, manifestată prin opțiuni literare anticomuniste, era acela de a păstra vie icoana patriei și valorile ei spirituale, de a le transfigura estetic și de a le populariza prin forme comune și de larg acces (publicații, posturi de radio, conferințe etc.) în rândul „deșăraților” români.

În România, „rezistenții” erau atent supravegheați, lăsându-li-se impresia că sunt „tolerați” de regimul totalitarist, fără a fi însă „înregimentați” politic-ideologic, statutul lor victimar fiind mai curând unul de ordin axiologic, general. Putem discuta, deci, despre o modalitate de salvare a dimensiunii spirituale românești, supraviețuitoare în lumea exilului, prin recursul la (inter)mediere culturală, fenomen acceptat în zona de activitate a intelectualilor din țară, subsumat ideii de „rezistență prin cultură”.

2. Stadiul cercetării actuale

Tematica de fond a prezentei teze de doctorat a constituit o provocare și o preocupare permanentă de a ne raporta exegeza la studii de referință și perspective pluridisciplinare filologice, filosofice (umaniste) și socio-istorice. O bună parte dintre autorii din exilul spaniol, de la Alexandru Ciorănescu, Vintilă Horia, George Uscătescu la Aron Cotruș, Aurel Răuță, Alexandru Busuioceanu ș.a. a constituit subiectul unor cercetări mai vechi sau, după caz, mai noi. Dintre abordările de dată recentă amintim pe cele semnate de Ofelia Mariana Uta Burcea, *Contacte între literatura spaniolă și cea românească, în domeniul traductologiei* (2014); Raluca Ciortea, *Destine intelectuale în spațiul spaniol: cazul scriitorilor Alexandru Busuioceanu, Vintilă Horia, George Uscătescu* (2012), fiecare atingând, inevitabil, și problema exilului românesc în Spania.

În ceea ce privește configurația fenomenului, reține atenția tentativa Evei Behring, care, în panorama sa asupra exilului românesc, este preocupată, între altele, de a creiona emersiunea literară și culturală a unor comunități ale exilului românesc, condiționat de formele exterioare de manifestare, dintre care publicațiile exilului sunt cele de maxim interes. Una dintre cercetările importante de până acum, preocupată de acest subiect, o constituie teza de doctorat a doamnei Ofelia Mariana Uta Burcea în care își propune să prezinte activitatea literară a intelectualilor români exilați în spațiul iberic. Teza tratează însă și problematica traducerilor operelor românești în limba spaniolă fapt pentru care accentul este pus pe traducerea în spaniolă a unor autori canonici și mai puțin pe investigarea fenomenului literar din exilul spaniol.

În această teză atenția a fost îndreptată asupra traductologiei în general, cu precădere asupra „fenomenului românesc” și a problemei umanismului, așa cum se regăsesc ele în presa și literatura românească din Spania, în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Un punct aparte l-a constituit analiza modalității de traducere în limba română a volumului *Proceso al Humanismo* Ne-a preocupat felul în care Editura Politică s-a angajat să redea particularitatea acestei cărți având în centrul preocupărilor lui Jorge Uscatescu atitudinea față de tinerețea lumii, marea ei răzvrătire și ultimele consecințele ale nihilismului contemporan.

3. Relevanța analizei și rezultatele preconizate

Pe parcursul cercetării am observat că studiile cu privire la stabilirea coordonatelor culturale și literare ale exilului românesc în Spania sunt restrânse numeric și concepute fragmentar, mai ales în spațiul cultural și literar românesc. Teza hispanistei Ofelia Uta Burcea se adresează unui număr restrâns de cititori (cu precădere celor cunoscători ai limbii spaniole). În schimb, această teza vine să suplinească aceste lipsuri, accentul fiind pus pe problema de fond a traductologiei și a umanismului, a literaturii traumei și a covalenței axiologice reperate în literatura exilului românesc din *Heimatul* spaniol.

În acest demers științific am pornit de la următoarele întrebări:

-În ce măsură au reușit intelectualii exilați în Spania să se integreze în noul context al țării de adopție?

-A existat o relație autentică între intelectualii exilați și cei din țara natală?

-Cum a influențat contactul dintre cele două spiritualități, catolică-spaniolă și ortodoxă-română, literatura celor exilați?

-Au constituit traducerea o formă decisivă de mediere culturală?

-Care au fost direcțiile literare principale, pe care s-au înscris scriitorii exilați în Spania?

Acestor chestionări le-am oferit răspunsuri adecvate literaturii exilului, condiției exilice și problemelor de fond vizând traductologia, filosofia culturală, exegeza literară, sociologia culturii și a literaturii.

4. Scopul și obiectivele studiului

Scopul acestei cercetări este acela de a oferi o prezentare completă și complexă a exilului literar din Spania inter- și postbelică, referindu-ne cu precădere la epoca lui Franco. În acest demers științific am pornit de la ipoteza că literatura și cultura din *Heimatul* spaniol sunt cota-partea din literatura română și cea spaniolă, fără nicio înclinare a balanței înspre una dintre cele două culturi. Așa cum l-am asumat în teza de față, termenul *Heimat* este purtătorul unor emoții de ordin subiectiv, sinonim casei pe care melcul o poartă cu sine în spate.

În vederea susținerii acestei ipoteze, ne vom apleca în special asupra configurației fenomenului românesc și a conceptului de umanism în varianta construită de George Uscătescu.

Obiectivul acestei cercetări este concentrat pe o prezentare „en détail”, menită să creioneze procesul adaptării noastre culturale la modelul european. Prin urmare, ne vom îndrepta atenția pe revederea sintetică a relațiilor culturale și literare româno-spaniole din a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Prin urmare, demersul nostru dorește să contribuie la dezvoltarea relațiilor culturale româno-spaniole văzute în sînjul perspectivei asupra rădăcinilor romane comune, așa cum le proiectase Alexandru Busuiocenu, luând în calcul moștenirea latină ca element fundamental și primordial al legăturilor culturale dintre România și Spania și ca însemn al identității europene comune.

Menționăm că o parte substanțială a tezei de doctorat a fost valorificată prin studii, articole, recenzii, publicate în reviste incluse în baze de date internaționale și prin prezentarea de comunicări științifice în cadrul unor conferințe naționale și internaționale din România și Spania.

5. Limitele investigației

Prin studiul de față, am încercat o tratare complexă a dinamicii unor grupuri cu valori comune. Dacă în cazul cercetării cantitative raportarea se face la grupul de scriitori români exilați în Spania și la operele lor, la o însumare a unor valori comune, cercetarea calitativă își dorește o înțelegere aprofundată a unor cazuri particulare. Mai mult decât atât, cercetarea calitativă pentru care am optat, presupune că nu ne-am angajat să extragem fenomenul exilului românesc din Spania din contextul cultural al europenității și nici din aria de manifestare a literaturii exilului din Europa Occidentală.

Vom lua în calcul valorile comune ce definesc un grup și vom încerca să punem în lumină scheme cauzale, metode care determină influențe ale unor fenomene asupra altora, luându-se în considerare o serie de variabile independente și dependente. Avantajul unei astfel de abordări comparatiste constă în faptul că opțiunea calitativă deschide perspective multiple de interpretare. Limita principală este dată de imposibilitatea generalizării, întrucât rezultatele sunt particulare, de la autor la autor.

6. Structură și metode

Structural, teza de doctorat *Coordonate culturale și literare ale exilului românesc în Spania* se concentrează pe două componente esențiale: o perspectivă teoretică, în care am optat pentru definirea și prezentarea, respectiv, reactualizarea unor concepte generale, precum: exil, diasporă, emigrare, migrant, *Heimat*, *Vaterland*, „fenomen românesc”, umanism, libertate, traductologie, imaginar etc.. O altă componentă analitică se va concentra pe decelarea și analiza relațiilor intertextuale sesizate la nivelul literaturii diasporei românești din Spania.

În ceea ce privește „metodele de cercetare”, am avut în vedere raportul dintre strategiile de cercetare cantitativă și calitativă a literaturii și culturii române din exilul spaniol. Caracteristicile examinării calitative sunt concentrate pe interpretare para-, intra-, inter- și transtextuală, în vreme ce investigarea cantitativă a fost interesată de obținerea unor date utile în ceea ce privește aproximarea dimensiunii volumetrice a fenomenului ca atare.

De regulă, atunci când ne manifestăm interesul față de activitatea unor scriitori români din exilul spaniol, ne raportăm la dinamica fenomenului de migrație, la doctrine sau ideologii care au determinat fenomenul și care i-au asigurat dinamica. În această situație, istoriografia literară, critica tematică, sociologia literară și imagologia au fost integrate în tehnica de reevaluare sumativă și comparativă a trecutului și a prezentului, proceduri pe care le-am comentat, pornind de la o serie de realități consemnate în documente personale (jurnale, memorii, epistolarii) și în arhive de uz public.

Proleptic, menționăm că traducerile din operele scrise în limbi străine ne aparțin în totalitate, fapt pentru care nu vom mai preciza acest lucru în notele de subsol. De asemenea, pentru accesul la identificarea operelor citate și, evident, din motive practice, vom menționa datele complete ale fiecărei surse utilizate doar la prima apariție în text, urmând ca la următoarele citări să precizăm doar autorul și incipitul fiecărui titlu al surselor, urmate, bineînțeles, de precizarea paginilor aferente.

Din punct de vedere structural, în prima parte a tezei am considerat util și productiv în același timp să resituăm discuția despre exilul literar românesc din Spania pe tărâmul „fenomenului occidental” (francez, italian, german etc.), să-l comparăm cu propria noastră tradiție a exilului interbelic și să-l investigăm, oferind cititorilor un tablou dinamic structurat

tematic (schițe de probleme), generic (epic, liric, eseistic), istoriografic, sociologic, filosofic și imagologic.

Partea a doua a cercetării este axată pe înțelegerea în profunzime a „fenomenului românesc”, reflectat în presa literară din cadrul exilului spaniol, precum și în revistele românești din Spania.

Ultimul capitol din teză evidențiază contribuția noastră la înțelegerea mutațiilor petrecute în structura „fenomenului românesc”, prin analizarea traducerii trunchiate (restructurată și modificată semnificativ prin grija cenzurii comuniste) a opusului *Proceso al Humanismo* în varianta tradusă în limba română, a cărții lui George Uscătescu, *Proces umanismului*.

Vom dezvălui, succint, punctul de plecare al acestui „studiu de caz”. La o conferință internațională am prezentat simptomatologia umanismului așa cum se poate acesta recupera din cărțile lui George Uscătescu, în versiune originală și, cu precădere, din *Proceso al Humanismo*. Am realizat această susținere fără să fi știut că, la vremea aceea, exista și o „traducere” (recte: „trădare”) a ei apărută în 1987 la Editura Politică din București. Am rămas surprinsă să descopăr însă că un coleg din România, care citise doar varianta „tradusă”, era într-un dezacord vizibil cu ideile expuse de mine în ceea ce privește subiectul cărții centrat pe umanism și avatarurile sale. Acela a fost momentul în care am apelat, spre confruntare, la „varianta românească” pe care am supus-o unui examen acribios și, evident, obiectiv: de la text la context (politic) și invers.

Prin acest capitol din teză, alături de chestiunile de fond și cele particulare, considerăm că ne-am adus o contribuție esențială în recuperarea gândirii românești din exil, deschizând o „cutie a pandorei” în care se mai află încă scrierile unor autori regăsiți, poate, în aceeași situație.

CAPITOLUL I

COORDONATELE EXILULUI ROMÂNESC POSTBELIC PE TĂRÂM SPANIOL

1.1. O perspectivă asupra fenomenului de reintegrare culturală și literară a unor personalități din cadrul exilului românesc în spațiul hispanic

Așa cum se precizează din titlu, teza noastră de doctorat descrie și analizează fenomenul exilului românesc în arealul spaniol într-o perioadă controversată și dificilă, determinată de circumstanțe istorice și politice care au afectat lumea întreagă după cel de-al Doilea Război Mondial. În anii '30 apare în România un partid de extremă dreaptă și antisemită, cunoscut sub numele de Garda de Fier, unii dintre membrii săi participând și la războiul civil din Spania din 1936.

Exilul intelectualității românești începe între anii 1945-1949, în etapa stalinistă de exacerbare a comunismului și a proletcultismului, când cenzura îi urmărea pe scriitori, pentru a nu le lăsa posibilitatea de a-și exprima liber opiniile. În fața unei astfel de situații, unii scriitori au optat pentru un exil interior, rămânând în patria lor și scriind în continuare sub presiunea și opresiunea cenzurii politicii de stat, pe când alții au ales exilul exterior, cu toate greutățile și consecințele sale.

Mai mult, sunt suficiente exemple în care situația economico-politică a României i-a forțat pe unii dintre acești retivi, retractari la ceea ce privește „comunizarea” culturii române, să își părăsească țara din motive predominant politico-ideologice.

În plan literar, sesizăm faptul că scriitorimea românească exilată în Spania este creatoarea unei literaturi de valoare, transpusă preponderent în altă limbă, spaniolă în cazul de față, dar și în franceză sau italiană.

Proletcultismul face posibilă o redimensionare transnațională a literaturii scrise de români, caracteristică ce stă la baza acestui demers doctoral. Ca urmare, trăsăturile morfologice ale literaturii române, ale căror profile emerg din aceste texte, sunt afectate mai mult decât direct de „efectele” exilului. Atari reacții sunt vizibile în variația temelor (subiectelor) abordate, autorii fiind marcați de urgența de a-și povesti, direct sau mediat, experiența înstrăinării și determinările care au condiționat, în mod inevitabil, apariția unei literaturi aflate într-o permanentă căutare a căilor de aderare canonică la modelele similare ale țării de adopție.

Tema comună, care coagulează preocupările științifice, didactice, literare, culturale ale migraților noștri din Spania, o constituie interesul primordial, moștenit pe linie umanistă, pentru definirea poporului român și a identității sale.

I.2. Coordonate geoculturale ale exilului românesc din Spania

Reiterăm faptul că unul dintre obiectivele centrale ale cercetării doctorale -cu privire la coordonatele culturale și literare ale exilului românesc în Spania- vizează recuperarea unor opere fundamentale, implicate în reconfigurarea canonului modern, demers dublat de investigarea, la modul deductiv, a conținuturilor esențiale ale coordonatelor culturale și literare din cadrul exilului românesc în Spania. În *Cronologia exilului literar postbelic (I-II)*, Ion Simuț înregistra diacronic și statistic, în funcție de țările pentru care au optat literații exilați, preferința scriitorilor și a oamenilor de cultură din România (diplomați, profesori universitari, atașați culturali sau reprezentanți de presă, beneficiari ai unor burse ș.a.) pentru Spania.

În ceea ce ne privește, am pledat pentru ipoteza că, dincolo de repercusiunile pe care Alexandru Ciorănescu, Alexandru Busuioceanu, Aron Cotruș, George Uscătescu, Vintilă Horia și Aurel Răuță (ca să ne referim doar la pleiada exilaților din Spania) le-ar fi avut de suferit ca urmare a opțiunilor lor politice (mulți dintre ei fiind judecați și, evident, condamnați ca anticomuniști), alternativa exilului în lumea spaniolă este motivată și în plan afectiv, în sensul că, emoțional, exilanții români se regăseau într-un topos cultural familiar, moștenit pe filieră romanică.

Am reconstituit astfel proiectul modernității în funcție de „variabile cronicizate” cultural-politic și literar-istoric. Evident că au fost luate în calcul rările resimțite în urma confiscării abuzive a modernității estetice și chiar a mutilării canonului de către comuniști, convinși fiind că recursul la o radicală schimbare de atitudine și de acțiune era imperios necesară în rândul oamenilor de cultură și al literaților.

Drept urmare, literatura românească, arondată cronologic exilului din spațiul spaniol, este ilustrată cu textele scriitorilor care și-au proiectat propria traiectorie în afara proiectului național condiționat de schimbările politice la care au fost supuși cei rămași în țară.

Opinia unanimă a istoricilor și criticilor literari se rezumă la ideea că literatura exilului românesc constituie o parte integrantă a istoriei literaturii române și universale în versiunea ei

neafectată de cenzura politică a vremii și de microbul ideologic. Pe această direcție s-a canalizat și perspectiva noastră asupra exilului românesc în Spania, evidențiind contribuția intelighentsiei românești la conservarea, resuscitarea sau promovarea literaturii și culturii române în spațiul occidental, cu insistența cuvenită asupra „crizelor” omului modern și ale umanismului. De altfel, „criza” la care ne-am referit afecta întreaga țară și, prin urmare, era una generală, profund resimțită atât în interior cât și în afară.

În ceea ce privește coordonata spaniolă a exilului românesc, ea se prezintă ca un fenomen cu manifestări constante în comparație cu restul opțiunilor intelectualității române care a optat, benevol sau, după caz, silită de împrejurări, pentru o schimbare axiologică a destinului ei cultural și literar. Acesta constituie unul dintre motivele care ne-au determinat să cercetăm, într-un mod acribios, felul în care a fost și este resimțită cultura și literatura românească în rândul spaniolilor și al românilor imigranți.

Teoria pe care am mizat se referă la dubla identitate a scriitorului exilat și validează punctul de vedere comun potrivit căruia, în marea lor majoritate, autorii pe care îi abordăm s-au încumetat să reconstruiască, după un proiect sufletesc, „patria de hârtie” (cf. Nicoleta Sălcudeanu).

Intenția de a include cercetarea exilului politic românesc din Spania în domeniul mai larg al studiilor asupra condiției exilice are în vedere faptul că exilul politic este asumat ca un mecanism de excludere (evident, nu singurul) prin care o persoană implicată în politică și viața publică aferentă, sau percepută de deținătorii puterii ca atașată unui guvern opus celui prezent, este forțată sau presată să părăsească țara de origine sau locul de reședință, făcându-l incapabil să se întoarcă până la o nouă schimbare a circumstanțelor politice.

Astfel, considerăm că exilul este efectul unor forme majore de excludere instituțională, un instrument folosit de către puterile statale și politice pentru a-i determina pe dizidenții politici să opteze pentru o „altă patrie” (*Heimat*).

CAPITOLUL al II-lea

NOSTALGIA PATRIEI ȘI RECONFIGURAREA ȚĂRII-DE-ADOPTIE ÎN ARHITEXTUL SCRITORILOR EXILAȚI ÎN AREALUL HISPANIC

Abia atunci când a ajuns pe pământ, omul a putut să își construiască o „casă”, să își asume un loc pe care să îl traducă cu termenul „acasă”, noțiune în măsură să capete sensuri axiologice prin care să se poată asigura legături durabile cu lumea, grație primului contact dintre om și alți oameni. În acest sens, ne dăm seama de faptul că expatrierea, alungarea din *Vaterland*, nu implică doar o pedeapsă divină, ci, mai degrabă, este vorba despre ansamblul de „recuzite” punitive ce determină „ieșirea” din *Vaterland* și acomodarea în *Heimat*.

Am apelat la conceptul de „țară de adopție” (*Heimat*), care se pliază condiției de apartenență geografică și culturală la un alt teritoriu decât cel vernacular. Termenul este înțeles ca fiind parțial-diferit de noțiunea de „heimatlos” ori de „străin” într-o țară care nu este cea de origine. Uneori poate trimite și la chestiuni de ordin sentimental, cum ar fi „dorul”, cuvânt cu rezonanțe tipic românești.

Observăm că unele persoane au ales drumul înstrăinării ca pe un refugiu, departe de o lume ostilă. Fie că este vorba despre un trai mai bun sau despre asigurarea unei vieți calitative din punct de vedere spiritual ori artistic, sintagma „țară de adopție” este, semantic vorbind, diferită de cea de „patrie” pe motiv că nu poți avea decât o singură patrie: cea în care te-ai născut. În cazul scriitorilor români emigrați, Spania se suprapune patriei construite cultural-sentimental, adică „țării de adopție”, *Heimat*-ului.

Din perspectiva unor posibile convergențe și ca urmare a forjării celor două concepte, „patrie” și „țară de adopție”, rezultă un fenomen insolit asigurat de condiția duală a scriitorului român exilat în Spania. Condiția aceasta duală este redată de noi prin recursul la „homo duplex” prin intermediul căruia, Hegel abordează chestiunea dualității spiritului, efortul său, ca și al lui Goethe de altfel, fiind acela de a găsi o variantă de cuprindere a celor două lumi – cea reală și cea spirituală – care aparent se contrazic, în sensul că spiritul nu-și construiește doar o lume singulară, ci una dublă, separată și opusă.

În privința scriitorilor români emigrați în Spania, această „neliniște” a căutării de sine, începuse să se manifeste încă din perioada premergătoare deciziei unora dintre ei de a-și asimila statutul de emigrant. Atunci când analizăm o comunitate de emigranți, în cazul nostru exilați, trebuie să luăm în calcul evoluția și motivațiile deciziei de a nu mai reveni „acasă”, sentimentele lor în ceea ce privește imaginea imigrantului în ochii celorlalți, șansa de a se putea realiza într-o altă cultură străină de cea din patria natală. De asemenea, ne raportăm la aspectele demografice și sociopolitice care îl caracterizează pe exilat.

Dacă înainte de conflagrația mondială din prima jumătate a secolului al XX-lea lumea era așezată pe o axă calmă a valorilor, amurgul acestui tragic moment presupune exilul, înțeles ca fugă de sub teroarea locului luat în stăpânire de alte forțe politice ostile și din care cei considerați ca incomozi puterii au fost izgoniți.

În ceea ce privește literatura acestei perioade coincidente exilului românesc în Spania, ea se plasează în interiorul „crizei valorilor”, lăsându-se înțeleasă prin raportarea la un timp istoric datat și, prin urmare, „desacralizat”, dublat de relativismul temporal al conceptului estetic de frumos. Omul modern, aruncat în „mrejele viitorului”, nu are de ales decât între prelungirea unui prezent care nu este altceva decât fructul copt al trecutului și sprijinirea pe utopie, pe ideea depășirii istoriei. Modernismul poate fi înțeles, în cele din urmă și ca o ipostază a crizei literare și spirituale, manifestată în artă prin tendința de a interoga tradiția, fără a-și pierde totuși identitatea.

Referitor la ideea de alteritate sau, într-un plan pozitiv, de dualitate, sunt sugestive trimiterile către conceptele care au influențat în mod clar viziunea umanității asupra felului de a-l concepe și accepta/ respinge pe celălalt. *El estranjero*, termen înțeles ca „străin”, „migrant”, „heimatlos”, a fost inițial marcat de etnocentrism, mișcare semnalată în momentul în care este luată în discuție relația dintre o cultură națională, dominantă și o anume diversitate umană colaterală. Din acest punct de vedere, „cultura exilului” depășește sfera de atracție a unei atitudini local(ist)e și se îndreaptă spre universalism și relativism în același timp.

Astfel, printr-un examen de conștiință, exilații români recrează conceptul de patrie (*Heimat*) pe fondul acutizării nostalgiei după țara pierdută (*Vaterland*). Odată cu strămutarea pe un alt teritoriu, adoptarea de noi obiceiuri sau urgența de a se integra în cultura „țării-gazdă” se va realiza prin cultivarea limbii spaniole și construirea de punți axiologice între cele două axe ale latinității. Cazul scriitorului român din exil este unul aparte în sensul că autorul pledează pentru

originalitatea creației sale prin care își poate arăta „rănile” și „împlinirile”, concomitent cu transfigurarea conflictelor umane, ficționalizarea variilor dramatisme prin care să se poată accede la „criza existențială” a protagonistului fie acesta narator, actor sau altă categorie de instanță narativă.

În ceea ce privește limba pe care scriitorul o folosește în *Heimatul* hispanic, aceasta reprezintă mai mult decât un „instrument de scriere”, fiind asociată cu un „discurs al omului bilingv”, unul remarcant nu doar prin fluiditate și expresivitate, ci și prin „efectul contextualității” sau prin „nivelul funcționării”. Acceptându-și destinul de exilați în schimbul libertății de acțiune civică și de exprimare, autorii menționați s-au adaptat noului context și și-au reconstruit un alt tip de libertate în *Heimatul* spaniol.

CAPITOLUL al III-lea
LIBERTATEA CA DESTIN ASUMAT ȘI EXILUL CA ACCEPTARE SİLITĂ A
LIBERTĂȚII. POSIBILITĂȚI DE RECONSTRUCȚIE IDENTITARĂ A
SCRIITORILOR ROMÂNI ÎN HEIMATUL HISPANIC

III.1. Coordonate ale libertății manifestate în exil

Literatura română interbelică este interesantă nu doar prin ceea ce reprezintă ea în interiorul țării, ci, mai ales, prin ceea ce înseamnă în afara „teritoriului matcă”. Acest fenomen de afirmare a naționalului în exterior este confirmat atât de filozofi precum Constantin Noica, Emil Cioran, Nae Ionescu, Dumitru Stăniloae, Lucian Blaga etc. precum și de către cei mai mulți dintre creatorii și „gânditorii” care au activat în exil.

Atunci când vorbim despre sintagma „a pleca de acasă”, fie că este vorba despre exil, imigrare, diaspora sau exil politic, putem să o dezvoltăm sub mai multe lumini, toate având ca intensitate comună nemulțumirea profundă, cea care intensifică decizia „proscrișilor” de a nu mai dori să revină în țară. În cazul exilului politic, majoritatea oamenilor pleacă din țară cu gândul că se vor întoarce imediat ce factorii care le-au determinat plecarea lor vor dispărea sau vor fi substituiți de echivalenți ai democrației, libertății și umanismului.

În ceea ce privește literatura exilului, în genere, considerăm că este imperios necesară o reconstituire a literaturilor naționale în care să fie incluse și „cărțile plângerii exilului”, deoarece atare literatură a „sertarelor exilului” în versiunea lui Norman Manea, Monica Lovinescu, Vintilă Horia, Costantin Virgil Gheorghiu ș.a. face parte din circuitul necondiționat ideologic și necontrolat politic al valorilor culturale românești.

Pentru Vintilă Horia, de exemplu, pe lângă trauma deplacentării de Țară, exilul a avut și un rol benefic în aflarea traseului inițiativ stimulator în cunoașterea de sine și asumarea lumii din jur ca dar dumnezeiesc. Exilul i se înfățișează nu doar ca o circumstanță biografică între altele, ci ca o situație-limită, o acceptare de a se mântui prin jertfă de sine benevolă. Acest lucru conduce spre inițierea într-un nou destin, spre ceea ce înseamnă redefinirea condiției umane. Prin exil omul și poetul Vintilă Horia își stabilesc paralaxa libertății de migrare între exilul cultural-

geografic și cel existențial. În acest context, nostomania spațiului pierdut echivalează cu nostalgia adamică a izgonirii din Paradis.

În ceea ce privește experiența românească din exil, ea a fost trăită, pe cont propriu, într-un alt spațiu decât cel matriceal, echivalând parțial cu starea de captivitate benevol-acceptată. Adevăratul motiv al exilului a fost generat de amenințarea, discriminarea și nu în ultimul rând cenzura, care nu a lăsat nicio șansă liberei exprimări. În fața acestor „situații-limită”, unii aleg să scrie sub monitorizarea strictă a autorităților, iar alții acceptă drumul înstrăinării cu orice risc.

Exprimarea propriei identități într-o altă țară este decisă însă și de felul în care aceasta se arată primitoare sau, după caz, ostilă noilor veniți, în categoria generoșilor putându-se regăsi lumea latină din spațiul iberic .

Pornind de la adevărul că nu forma exterioară reprezintă realitatea, ci aceasta ține de esența lucrurilor, ar fi imposibil să acceptăm ca real doar ceea ce se regăsește în mod epidemic, altfel spus, la suprafața exterioară a lucrurilor. De aceea, în opțiunea lui George Uscătescu, ideal ar fi ca lucrurile să fie analizate în funcție de forma lor pură, liberă de orice gravitație terestră, știut fiind că umanismul european trecea, la acea dată, printr-o mare criză, una ce conducea spre mecanizare, tehnicizare și robotizare ca dominante ale vieții. În acest fel se revine la regândirea problematică a relațiilor dintre lumea tehnicii și cea a mecanismelor derivate în plan societal-cultural, problema urgentă a eliberării omului modern de sub presiunea universului tehnicii și a unui aparent suflu dinamic fiind o chestiune de primă necesitate în aria de interes a umanismului.

Prin urmare, exilatul român trăiește drama neputinței de a nu fi altceva decât o persoană cu acte românești, amprentate cultural, istoric, politic, imaginar de destinul țării de baștină. Copleșit de sentimentul dezolant al singurătății și înstrăinării, scriitorul român din exil este marcat de faptul că nu-și mai poate servi Țara natală prin altceva decât prin cultură, artă și literatură.

Referitor la atitudinea misionară a scriitorilor români stabiliți în Spania, acțiunea lor are ca prioritate difuzarea literaturii și culturii românești în spațiul iberic, fie că este vorba despre o literatură scrisă în română, spaniolă sau, în unele cazuri, în ambele limbi. Scrisul exilaților devine un mod de a gândi liber, facilitând publicului larg o gamă de incursiuni filtrate prin propria existență în sensul că, fără să nege trecutul într-un anume fel, scriitorul român din Spania consideră că prioritatea o constituie construirea unor punți de legătură cu prezentul și cu viitorul, categorii reasezate sub semnul libertății creatoare.

Alegerea exilului nu a fost o alternativă facilă pentru niciunul dintre cei plecați din țară, însă opțiunea a constituit, pentru cei mai mulți, un drum liber de manifestare a creației libere și a aspirației creative într-un spațiu golit de limitări ideologice și restricții politice. Cu toate că drumul literar a fost pavat cu o stare de suferință și lacrimi de dor pentru Țara lăsată în urmă, pentru amintirile pierdute în ceața *Vaterland*-ului, literatura rezultată în urma unor atari experiențe constituie atât pentru conaționali, cât și pentru spanioli, o resursă culturală deosebit de importantă.

III.2. Formele specifice de acceptare a libertății reconstruite în Heimat-ul hispanic

Conformația personalității exilaților nu depinde neapărat de un eșantion sau de o grupare anume în care exilatul este acceptat sau, după caz, integrat. Fie că este vorba despre un cerc de intelectuali cu aceleași „idealuri mărețe” și însuflețiți de aceleași „devize” umaniste, fie despre un singur suflet în căutarea „împlinirii de sine”, se poate lesne constata că, despre fiecare parte, putem vorbi ca despre o tentativă de reconstruire a libertății. Spania este țara care i-a acceptat pe scriitorii români și i-a ajutat să se dezvolte armonios, implicându-se în demersurile de a fi preluați și recunoscuți ca făcând parte din cultura spaniolă.

Toți acești „fugari”, și mulți alții, au împărțit experiențe comune în procesul integrării lor culturale, literare, profesionale. Acceptarea unei duble identități culturale a fost primul pas spre reușită, în contextul în care drumul înstrăinării a echivalat cu multe compromisuri de ordin lingvistic și nu numai. După cum am menționat mai sus, scriitorii de care ne ocupăm încearcă să mențină mereu un echilibru între cele două culturi, să se exprime într-un anume registru păstrând esența și, în același timp, vocea scriitorului exilat să nu se piardă în ecoul aspectelor care vin din exterior.

Analizând ideile evidențiate de Jose Ortega y Gasset, am constatat că adaptarea la mediul social și formele specifice de acceptare a libertății nu pot fi înglobate într-un sistem definitiv pe motiv că, pentru fiecare individ în parte, „acceptarea” poate prinde alt contur în funcție de ecuația „eu sunt și circumstanța mea”. Este vorba despre un proces dinamic de adaptare a străinului într-un spațiu nou, despre felul în care este primit și mai apoi adoptat și reasumat.

CAPITOLUL al IV-lea
PORTRET DE GRUP AL SCRITORILOR ROMÂNI „DEȘĂRAȚI” ÎN SPANIA
FRANCHISTĂ

A realiza portretul de grup al scriitorilor români exilați în Spania franchistă este cu atât mai dificil cu cât trebuie să găsim un numitor comun în ceea ce privește activitatea literară și culturală a grupului de referință.

Atunci când vine vorba însă de două culturi care se împătrund, cum este cazul aliajului româno-spaniol, lucrurile o iau pe un făgaș determinat în primul rând de condiția istorică și de aspectele politice din cele două țări. În condițiile în care, în România, situația politică impune plecarea în Occident, mulți intelectuali (scriitori cu precădere) aleg Spania ca loc de refugiu intelectual, spațiu de siguranță și mediu de afirmare literară, *Heimat* în care se pot exprima liber și de unde pot ține legătura sufletească cu cei de acasă.

Oscilând între axele tradiționalismului (recte gândiriste) și cele ale modernismului cu care aveau contact direct, exilații români au încercat să găsească o cale de mijloc prin care să nu renunțe la concepțiile creștin-ortodoxe, care erau profund înrădăcinate în mentalitatea lor și nici să refuze posibilitatea de a se integra în cultura occidentală, dependentă de modelul catolic sau cel „maxweberian”.

Prin urmare am urmărit îndeaproape impactul prezenței intelectualilor români în cultura noii țări-de-adopte, pentru a înțelege dinamica fenomenului cultural în contextul situației date și, prin urmare, a decoda tematic morfologia literaturii create pe tărâm hispanic prin reevaluarea „potențialului ideocratic” al resurselor culturale. Se cunoaște foarte bine faptul că, în viziunea lui George Uscătescu, ideocrația clasică este descrisă ca fiind puterea ideologică exercitată de stat asupra societății.

Propedeutic, în acest capitol am încercat să radiografiez fața ascunsă a periplului celui care este considerat străin și, prin urmare, supus alterității culturale și inacceptării societale.

IV. 1. Alejandro Cioranescu/Alexandru Ciorănescu – un european apatrid, „o frumoasă energie și o foarte echilibrată constituție morală” (Adrian Marino)

Alexandru Ciorănescu este un nume de referință în ceea ce privește literatura comparată din Spania, fiind cunoscut ca autor în premieră al unor studii de referință: *Estudios de literatura española y comparada* (La Laguna, 1954), *Principios de literatura comparada* (La Laguna, 1964), *La forma del tiempo. Ensayos de literatura general y comparada* (Madrid, 2014) etc. Temele de interes pentru această disciplină și-au menținut actualitatea mai bine de 40 de ani, figurând în bibliografia spaniolă. În paralel, studiile comparatiste hispanice s-au conformat unei linii de studiu în jurul influențelor decodate atât la nivel de opere și autori, cât și dintr-o perspectivă panoramică. Ca urmare, literatura comparată spaniolă a fost filtrată din prisma intersecțiilor și a interferențelor cu arii de studiu prestabilite, intertextuale și interdisciplinare.

Până la debutul său ca eseist și critic, Alexandru Ciorănescu este orientat spre literatură și istoriografie. Apelând frecvent la studiul surselor și la o posibilă reinterpretare a acestora, el demonstrează încă din tinerețe o remarcabilă vocație comparatistă. Alexandru Ciorănescu se va plia pe axele canonice ale comparatisticii franco-spaniole, fapt semnalat de către Lilica Voicu Brey în monografia consacrată, într-o bună măsură, eforturilor sale comparatiste.

Studiile realizate de Alexandru Ciorănescu sunt intim legate de parcursul său biografic. Fără a abandona vreodată interesul pentru tradițiile culturale și relativele conexiuni dintre ele, autorul se concentrează asupra studiului anumitor aspecte ale României și Spaniei. În revista spaniolă „El País”, Alexandru Ciorănescu radiografiază pe viu fenomenele care se întâmplau în România și ale căror consecințe dictatoriale l-au determinat să emigreze, depărtându-se definitiv de orice formă a cooptării în rândul „colaboratorilor”. Această dictatură a constituit unul dintre factorii importanți care au generat exodul intelectualilor din România.

Legat indisolubil de Universitatea Laguna din Tenerife (unde primește titlul de Doctor Honoris Causa în 1990), Alexandru Ciorănescu este un exemplu de prolificitate literară și probitate științifică, validată de studii extinse ce depășesc limitele unei discipline sau alteia, fapt ce întregește profilul intelectualului român.

În 1948 se transferă definitiv în Tenerife, unde predă la Universitatea „La Laguna” timp de peste trei decenii. Are șansa de a fonda catedra de Literatură comparată și de a realiza o reînnoire semnificativă a relațiilor româno-spaniole. Alexandru Ciorănescu susține, începând cu

anul 1963, un curs de literatură comparată, în urma căruia rezultă redactarea unei opere fundamentale: *Principios de la literatura Comparada*. Este primul „manual teoretic” de introducere și analiză a disciplinei, precum și de stabilire a căilor proprii de investigație pe care le oferă filologia comparată. În acest studiu de referință, Alexandru Ciorănescu folosește conceptul de *relație* ca bază a teoriei comparatiste în organizarea profilului unui studiu intertextual. Autorul pornește de la conceptul curent de comparatism și construiește în jurul său o întreagă teorie conform căreia literatura comparată este studiul relațiilor dintre două sau mai multe literaturi naționale.

Prin prisma particulară a comparatismului, contribuțiile sale în domeniul criticii literare din Spania sunt diverse. Încă de la sosirea sa în Insulele Canare, Ciorănescu se arată fascinat de noul spațiu asumat ca *Heimat*, devenind foarte repede unul dintre cei mai importanți istoriografi ai arhipelagului.

IV.2. Jorge Uscatescu/George Uscătescu – promotor al umanismului

O altă stea din galaxia exilului românesc în Spania este George Uscătescu, promotor al umanismului, filozof, estetician, eseist, poet și sociolog. Se impune repede pe scena academică spaniolă, fiind apreciat, în egală măsură, de studenții și colegii săi. Din 1947 predă cursuri la Facultatea de Științe Politice din Madrid, iar în 1953 este numit titular pe catedra de Estetică la Universidad Complutense de Madrid, ocupată anterior de Ortega y Gasset și Eugenio D'Ors. A desfășurat o vastă activitate enciclopedică, abordând diverse tematici de la cele de cultură, istorie și politologie la cele de estetică, filozofie, literatură etc., operele lui (peste 80 de cărți și sute de articole, dintre care majoritatea publicate în revista „ABC” din Madrid) fiind scrise în spaniolă, germană, franceză, italiană, și traduse în portugheză, engleză și greacă.

În 1951 înființează la Madrid revista „Destin”, convins fiind de faptul că oamenii de valoare ai culturii române sunt „adevărate frânturi de țară, reprezentând întreg universul românesc” pe spirala vie a umanității. Asemeni altor scriitori ai exilului, George Uscătescu se distinge prin dorința de a se impune printr-un model cultural diferit de cel din spațiul literar confiscat ideologic sau, după caz, prin rezistența la prototipul convențional.

Este unul dintre puținii exilați români din Spania care reușesc să se întoarcă în România în timpul comunismului, fapt ce a declanșat diverse controverse. Călătoriile sale scurte nu sunt

văzute cu ochi buni de către ceilalți exilați români, deseori suspicioși cu privire la unele legături ascunse între profesor și guvernul ceaușist. George Uscătescu a trăit sub însemnul dublei identități culturale, spaniole și românești, în sensul că impulsul iubirii față de țară l-a determinat să păstreze în suflet și să transfigureze valorile tradiționale românești, devenite universale.

IV.3. Vintilă Horia – exilul din exil

Vintilă Horia, poet, eseist, prozator și traducător, este unul dintre „heimatloșii” români ai secolului trecut care nu și-a găsit locul în lume, colindând prin Europa, America de Sud ș.a. Coordonata exilică transpare din predispoziția de a călători și de a se integra în fiecare spațiu pe care îl colindă, scrierile sale trădând disponibilitatea de a se plia cerințelor culturale ale fiecărui loc. În timpul călătoriilor sale, Vintilă Horia remarcă importanța dominării unei alte limbi decât cea proprie. Pentru scriitor, smulgerea din spațiul matrice al Țării (*Vaterland*) a constituit o traumă care a menținut la cote înalte durerea lăuntrică și neînțeleasă de ceilalți, poate chiar incurabilă, transfigurată compensatoriu în literatura de ficțiune. Putem vorbi, prin urmare, despre „exilul din exil”, sintagmă ce definește foarte bine ceea ce s-a petrecut după anii '60 când scriitorul ajunge să se „exileze în propriul său exil” ca să poată continua în „a fi”.

În concluzie, scriitorul își transpune propria dramă existențială și își dezvoltă propria soluție salvatoare: literatura, construcția de personaje, care vor surprinde în fond diferitele ipostaze ale autorului exilat, în timp ce dinamica contextului istoric marcat de prezența personajelor va fi suprapus celui al autorului, ridicat la rangul de simbol.

IV.4. Aron Cotruș - iluzia naționalismului revoluționar

Lingvistul și literatul Aron Cotruș este considerat o autoritate în materie de etimologie, având în vedere dicționarul etimologic pe care l-a realizat. Poet cu audiență în cercurile naționaliste, devine membru corespondent al Academiei Regale Spaniole, cunoscând foarte bine literatura spaniolă, motiv pentru care scrie *Rapsodia iberică* în care „glorifică națiunea spaniolă”.

Despre Aron Cotruș se spune că face parte „din familia poezilor barocului giganticului, ai mesianismului apocaliptic”, apocalipticul putând fi asociat cu tragismul existenței, după cum observa Alexandru Ruja în studiul monografic pe care i l-a dedicat.

Exilul în arealul spaniol (la Madrid) început în 1945 se va finaliza în 1956, odată cu plecarea definitivă în Statele Unite, unde își va dăruia talentul și energia fiind considerat drept unul dintre făuritorii unei comunități culturale românești implicate în activități literare intense. Pe de o parte Aron Cotruș se dedică popularizării traducerilor din română, iar pe de alta se afirmă ca autor de poezii în limba spaniolă.

Dintre exilații prezenți la Madrid în anii '50, Aron Cotruș este unul dintre scriitorii cei mai legați de ideologia și grupul legionarilor. Adeziunea sa la mișcarea legionară, niciodată ascunsă, se inspiră din principiile fondatoare ale grupului: fervoarea religioasă, bazată în special pe ortodoxism și idealul politic de construire a „omului nou”, din care ar trebui să se nască o nouă societate românească.

Universul poetic al lui Aron Cotruș este populat de ființe tari ca piatra, peste care au trecut numeroase urgii, fără să le clintească însă. Horia este asemenea pietrei, tare și stabil, doritor de a face să izbucnească din interioritatea sufletului focul nestins al unei realități românești necenzurate.

Poezia lui Aron Cotruș, așa cum o relevă receptarea critică a vremii, confirmă imposibilitatea de a institui „un bastion al românității”. Se pare că exilul i-a fost favorabil unui timp de creație, construit pe marginea durerii, instituind o perioadă fecundă și tragică, Madridul reprezentând pentru el un spațiu protector.

IV.5. Aurel Răuță – animatorul recunoașterii valorilor culturii române

Aurel Răuță este o personalitate mai puțin cunoscută, implicată însă la fel de profund în popularizarea, cunoașterea și recunoașterea valorilor culturale românești ca și congenerii săi din Madrid. Încă din primii ani ai exilului său în Spania profesorul Aurel Răuță se remarcă prin activitatea sa prodigioasă de a face cunoscute în Occident valoroase opere românești ale marilor clasici, dar și adevărate pagini de istorie literară, prin punerea în lumină a poeziilor din folclorul românesc în traducere spaniolă.

Aurel Răuță publică în 1947 prima gramatică română pentru studenții spanioli, cu explicații bilingve deosebite, traduce și editează cărți esențiale din patrimoniul literaturii române, cele mai multe dintre ele interzise în România comunistă. În 1948, Aurel Răuță fondează *Asociația Hispano-Română*, în jurul căreia gravitează personalitățile exilului românesc în Spania

una dintre prioritățile asociației vizând traducerea în limba spaniolă a creațiilor românești de mare valoare. În 1973 gramatica va fi reeditată și îmbunătățită cu anumite actualizări tematice.

Aurel Răuță este unul dintre organizatorii și susținătorii a două simpozioane, ambele ținute la Paris, primul în care se comemorează „Sărbătorirea lui Eminescu la centenarul morții”, 1989, respectiv cel de-al doilea, care se concentrează pe chestiunile de fond ale exilului românesc – *Exilul românesc. Identitate și conștiință istorică*. Aurel Răuță a reușit să așeze statuia lui Eminescu alături de alte personalități în centrul Parisului, ceea ce confirmă strădania lui de a readuce în Occident emblema culturală și literară a țării de origine. Desfășoară o intensă activitate de propagandă culturală românească alături de alți exilați, fiind mânat de același țel comun: acela de a scoate în evidență efectele distructive ale totalitarismului comunist sub care zăcea România.

IV.6. Alexandru Busuioceanu – marele poet spaniol, propulsatorul „mitului dacic”

Profesor, poet și istoric, Alexandru Busuioceanu este una dintre cele mai importante personalități din cadrul exilului intelectual în Spania. Este implicat în construcția revistei „Gândirea”, publicație care devine repede un punct de referință pentru cultura românească, beneficiind de contribuția unor intelectuali de renume, printre care se regăsesc Nichifor Crainic, Lucian Blaga și Cezar Petrescu. Deși chestiunile strict politice îi sunt străine, Alexandru Busuioceanu face o alegere precisă, fără echivoc, în cadrul unui context cultural scindat între două fracțiuni politice: una de dreapta, condusă de Nichifor Crainic, iar cealaltă, puternic ancorată în fluxul curentului filo-marxist, dirijată de Mihail Ralea.

În 1942 va deveni profesor de limbă și cultură românească la Universitatea din Madrid, iar apoi consilier cultural al Legației române din Madrid. Asocierea cu Nichifor Crainic se dovedește a fi o alegere fericită, întrucât îi facilitează etalarea creativității, nucleul de la „Gândirea” având un ecou important și în rândul celor din exil, ideologia „gîndiristă” constituind o resursă culturală de o importanță majoră în direcția consolidării fenomenului tradițional de românitate și un punct de rezistență în sprijinul reacției anticomuniste.

Figură polivalentă, Alexandru Busuioceanu a probat o remarcabilă înclinație spre interdisciplinaritate, ocupându-se în același timp de literatură (poezie), antropologie, critică literară, științe umane și istorie.

În 1944 începe exilul, în sensul că reîntoarcerea în România devine imposibilă pentru el odată cu înăsprirea raporturilor „vis-a-vis” de noul guvern comunist român, pro sovietic. Cu toate acestea, Busuioceanu se va deprinde foarte repede cu noul context socio-cultural, devenind în scurt timp recunoscut și apreciat. Însă nu va fi o perioadă ușoară pentru el. Suferința de a nu-și mai putea vedea familia va rămâne pentru el una foarte profundă, iar raporturile cu cei de acasă se vor limita la o corespondență privată intensă. Încă de la începutul exilului său este intens preocupat (acaparată de-a dreptul) de o problemă care îl interesează în mod deosebit și anume afinitatea culturală dintre România și Spania.

Alexandru Busuioceanu afirma că forma în care scrie poemele o constituie castiliana, dar vehiculul poetic-ocult rămâne limba română. Mesajul dureros al limbii natale transpare cu putere, printre formulele lingvistice adoptate infiltrându-se anumite particularități lexicale și sintactice care nu compromit însă coerența textului.

Autorul consideră poezia mai mult decât o formă a literaturii, abordând-o, mai curând, ca pe o tehnică aparte de cunoaștere, care se folosește, preponderent, de metaforă. Astfel, universul poetic rămâne dependent de un conflict permanent și dureros între dimensiunile existenței, grație cărora timpul, vocea a trecutului, asigură un continuum temporal aliniindu-se cu prezentul și transformând astfel memoria în prezență veritabilă.

Pentru poet, a scrie în spaniolă constituie o opțiune ce răspunde pur și simplu unei exigențe expresive, unui mod unic de a exprima o anumită urgență poetică, sub o atracție semantică, muzicală sau pur fonetică. Alexandru Busuioceanu se consideră un poet român, deși simte impulsul nestăpânit de a se dezvălui în spaniolă.

IV.7. Horia Stamatou – poet ermetizant

Pe lângă cei șase autori menționați în acest subcapitol, fotografia de grup poate fi întregită prin includerea în cadru a scriitorului Horia Stamatou. Horia Stamatou a fost și el prezent în Spania în perioada 1951-1961. Stabil în Madrid, se manifestă mai activ decât oricând ca poet, publicist și traducător. Alex Ștefănescu, referindu-se la scrierile din exil ale lui Stamatou și la „arta supraviețuirii literare” considera că acesta își definește opera, cu gândul la o din ce în ce mai improbabilă renaștere a României”.

Ca și în cazul confrăților din exil, sentimentul religios constituie nucleul activ al revoltei cronice a lui Horia Stamatou. Sunt memorabile, în acest sens, analogiile veterotestamentare dintre „erezia lui Aron” (care acceptă să se închine unei copii a vițelului de aur) și erezia celor care venerază *Das Kapital*-ul noului profet (Marx), ca pe un idol abstract al lumii moderne, „comunismul” dovedindu-se a fi o „copie scelerată a religiei cu o demonologie proprie” care e „lupta de clasă”.

Toți acești exilați, au găsit puterea de a conserva în operă aspecte ale universului autohton din care s-au desprins, de a nu renunța la limba maternă și, în același timp, de a se integra în cultura și literatura țării de adopție. De aici și până la acceptarea dublei identități despre care am vorbit, distanța este substanțial redusă, configurându-se un fenomen ce conferă acestei literaturi o coloratură tematică și stilistică inconfundabilă.

CAPITOLUL V

FENOMENUL ROMÂNESC ȘI PROBLEMA UMANISMULUI

V.1. „Fenomenul românesc” reconfigurat în presa literară și culturală din cadrul exilului spaniol

Sintagma „fenomenul românesc” reprezintă o formă de configurare a identității naționale și o caracteristică a poporului român în integralitate. În opinia lui Mihai Ralea, analiza și caracterizarea fenomenului sufletesc românesc e poate una din cele mai urgente și mai imperioase probleme ale culturii noastre începătoare. Întregirea națională ne-a dat schița definitivă a formei noastre geografice și politice ancorate într-un complex sufletesc inconfundabil.

Astfel se poate recurge la caracterizarea psihologică a omului ca parte dintr-un colectiv în raport cu ceea ce poate semnifica el pentru întregul univers. Acest aspect al poporului, al colectivității românești, poate fi definit ca un concept generalizat, fiind raportat și condiționat de eul individual al fiecărei piese care compune un atare angrenaj.

Dar oare nu putem vorbi, pornind de la indivizi, care însumați formează o colectivitate, și despre literatura pe care aceștia o valorifică? Și atunci fenomenul ar apărea progresiv, de la individ la colectivitate, configurat în jurul și în funcție de o anume „personalitate” a culturii și a literaturii. Constantin Ciopraga este cel care conferă sintagmei „personalitate a literaturii” o semnificație aparte, cu trimiteri spre conceptualizare și generalizare (maiorescianism, eminescianism, lovinescianism, bacovianism etc).

Astfel, particularitățile unui popor nu pot fi explicate fără o radiografie a istoriei și a etnografiei lui, a cauzalităților sale. De-a lungul timpului, orice schimbare care a survenit și a devenit istorie a modificat într-o oarecare măsură tradițiile și „jocul ierarhic” al personalităților.

În acest sens vedem foarte clar că intelectualii care au studiat în afara țării (fenomen generalizat odată cu generația de la 1848) au revenit la matcă aducând cu ei o fărâmă de cultură pe care era aproape imposibil să o planteze într-un loc cu totul străin de Țara natală. Acesta este momentul în care se naște „adaptabilitatea”, definită drept capacitatea omului de a renunța la

recuzite vechi și de a procura altele noi, de a înțelege altfel decât înțelegea până atunci și de a simți în alt mod decât înainte.

Nestatornic din fire, omul se implică într-o continuă investigare, această opțiune nefiind altceva decât o cale spre redescoperirea sinelui, cel care contează în configurarea trăirilor interioare ca fundament al arcului de susținere a fenomenului românesc. Înzestrați cu o inteligență aparte și o putere de adaptabilitate unanim-recunoscute, românii se dovedesc a fi ușor influențabili, cu un caracter moale și schimbător, predispuși spre a compensa prin imitare și împrumut golurile culturale din țara de obârșie și din propria formație.

Cu alte cuvinte, în Spania conviețuiesc două expresii ale exilului românesc: cea de factură politică, al cărui scop vizează reorganizarea unui grup radical îndreptat spre răscumpărarea și recâștigarea țării, și cea intelectuală, cu mult mai moderată și mai concentrată asupra conservării culturale și mentale, care optează pentru exil ca o condiție temporară de a trăi și de a crea, cu scopul de a se întoarce în patrie, în libertate.

În ceea ce privește literatura exilului, ea este considerată drept parte integrantă a istoriei literaturii române, pentru că în exil s-au creat și publicat opere fundamentale și texte de atitudine culturală care nu au fost supuse cenzurii regimului drastic al dictaturii comuniste. Literatura diasporei românești reprezintă un areal în mișcare, mereu imprevizibil, ceea ce face ca o abordare aplicată a domeniului să aibă fie un caracter reduționist, fie unul generalizant, pentru că exilații își propun să conserve principiul unității în diversitate.

Revistele de limbă română din Spania au fost instrumentul prin care scriitorii de care ne-am ocupat s-au făcut cunoscuți. S-a creat un corpus semnificativ de texte, reprezentând primul proiect literar de natură transnațională, translingvistică, respectiv transculturală. Presa literară și culturală din cadrul exilului românesc din Spania este alcătuită din ziare și reviste ale imigranților în care aceștia își arată deschis opoziția față de confiscarea de către guvernul instalat de sovietici a libertății de exprimare, acțiune și gândire.

Fie că vorbim despre un exil „exterior”, raportat la spațiul geografic, sau despre unul „interior” recunoscut în închiderea porților de comunicare cu lumea din jur, ambele stau sub semnul dualității: al imposibilității de a viețui axiologic în perimetrul spațiului original și al traumei adaptabilității. Legătura dintre cele două tipuri de exil creează o anume interdependență, pentru că primul, de cele mai multe ori, îl provoacă pe al doilea.

V. 2. *Dinamica „fenomenului românesc” reflectat în revistele românești din Spania*

Scriitorii români imigrați, conștienți de misiunea pe care și-au asumat-o, consemnează și cultivă valorile culturale naționale, încărcate de universalitate și, în același timp, de originalitate. Convinși că literatura română trebuia să se facă cunoscută atât în interiorul granițelor, cât și în afara lor, scriitorii români exilați în Occident resuscitează valorile epurate ideologic și trecute la index de guvernele prosovietice, pe lista scriitorilor proscriși aflându-se aproape întreaga noastră literatură de la Dimitrie Cantemir la Vasile Voiculescu și Lucian Blaga.

Grație presei libere din Occident, oamenii de cultură au aflat că, în afara „listelor de indexări” publicate în „Monitorul Oficial”, mai existau și altele, „secrete” și sistematic „reactualizate” în funcție de schimbarea de atitudine a partidului și de conjunctura politică internațională sau de corecția vizorului aflat în serviciul organelor de partid și securitate. Exilul însemna însă, „eliberarea de trecut” ca formă degradantă a epurării transmutată și în sfera artei, ceea ce are drept consecință impunerea unei noi estetici, a unei perspective sincronizate cu fenomenul european.

Dinamica „fenomenului românesc”, corelat conceptului de „conștiință românească” a fost mediatizat, mai timid, și în „etapa destalinizării formale” (1953-1964), odată cu reomologările succesive de scriitori și de cărți reasezate sub sloganul valorificării „moștenirii literare” și al redeșteptării „instinctului patriotic”.

Așadar, cursul literaturii nu a fost determinat, în principal, de schimbarea generațiilor sau a modelelor, ci de evenimentele politice de după 1948 care i-au marcat fizionomia și i-au schimbat traseul de ascensiune. În contextul abordajului politicului asupra esteticului sunt reținuți - ca momente cruciale ale istoriei literare și culturale din România- anii: 1948 – în care au fost întrerupte orice legături cu civilizația și cultura occidentală; 1964 – în care a avut loc procesul de dezideologizare prin deplasarea priorităților de pe mesajul ideologic (recte de pe tematică) pe literaritate; 1971 – anul „Tezelor din iulie”, ca un semnal de avertizare cu privire la intenția declanșării procesului de redogmatizare a literaturii și închistare în ideologie a culturii române.

Conștienți de importanța cunoașterii adevărului istoric și de efectele nocive ale propagării comunismului, intelectualii din diaspora au format grupuri de inițiativă, reușind, cu ajutorul

posturilor de radio din Occident, să formeze punți de legătură între cultura de acasă și cea a țării gazdă.

„Fenomenul românesc”, așa cum îl regăsim amprentat în viața și activitatea scriitorilor exilați în Spania se manifestă prin promovarea diverselor mijloace de propagare a limbii naționale, a imaginarului autohton și a legăturilor culturale cu cei de acasă și se fixează exteriorizat prin cuvântul editat în revistele culturale din *Heimatul* spaniol.

CAPITOLUL VI

REVISTA „DESTIN” – RECUPERAREA ȘI PROPULSAREA „FENOMENULUI ROMÂNESC”-

VI.1. Coordonate cultural-ideologice și axiologice favorizante exiliumului

Integrarea într-un alt spațiu socio-cultural decât cel vernacular necesită atingerea unui numitor comun al coordonatelor axiologice. Ceea ce se acceptă la ora actuală ca domeniu de referință al globalizării presupune asumarea unei serii de relații recesive, cu scopul de a explora lumi necunoscute și, mai mult, de a „produce diversitate”. Această „diversitate” nu se poate însă genera fără a se ține cont și de „informația genetică” a fiecărui popor.

Fenomenul este vizibil și în cadrul exilului spaniol în care intelectualii români fixați în afara granițelor țării au conservat și reactivat abscisa culturală de obârșie, pe care au reorientat-o politic și cultural spre regenerarea fenomenului național. Așa se explică faptul că „destinul neamului românesc” a fost constant în atenția diasporei intelectuale din Spania, preocupată de menținerea în albia istoriei vernaculare a fenomenului literar și cultural, aceasta chiar și în condițiile postbelice în care România a fost surprinsă sub faliele malefice ale stalinismului și ale dictaturii comuniste.

Una dintre caracteristicile morale ale poporului român o recunoaștem în încercarea de a rezista în fața presiunii factorilor interni sau externi și de a menține vie imaginea unității de neam. Pentru o analiză fidelă a factorilor care îi periclitizează unitatea, am abordat „fenomenul românesc” din perspectivă culturală, social-politică și istorică.

După cum am încercat să creionăm, literatura expandată sub presiunea sistemului comunist a devenit reacționară, defensivă, populistă și, în egală măsură, „stratagemă de supraviețuire”, pentru că -în România populară, socialistă, comunistă- aparatul politic a reacționat cu vehemență și cu indignare la tot ceea ce nu se scria „cu voie de la partid”.

În ceea ce privește „cenzura”, am insistat asupra situației din țară, începând cu anul 1945, când au fost interzise lucrările cu caracter propagandistic anticomunist sau nazist. Există, în acest sens, o „Comisie specială” care analiza documentele și avea sarcina de a verifica zierele în ceea

ce privește autorizația de apariție, dată de un alt organ de supraveghere, „Cenzura centrală a presei”. Astfel erau verificate toate documentele de după 1918. În Monitorul Oficial apărea Legea 102 cu prevederi clare despre sancționări și pedepse. Erau pedepsiți cei care înainte de 23 august 1944 se aflau în slujba hitlerismului sau fascismului și cei care au militat pentru idei antidemocratice.

Pe lângă faptul că această strictă supraveghere și draconică dirijare au avut la dispoziție mai multe pârgii de acțiune, cenzura și-a dovedit eficiența. Ea s-a manifestat în forme particulare de apărare personală și de salvare a „cărții” fiind, de cele mai multe ori, autoimpusă și manifestată până la nivelul subconștientului uman.

Cei care se opuneau sau arătau rezistență la aceste forme de manifestare, erau considerați disidenți prin atitudinea contestatoare la adresa regimului politic, fenomen ce a generat, cu timiditate o mișcare de „rezistență cu caracter anticomunist”. Disidența echivala cu separarea unei persoane de un grup, „mutarea disciplinară” fiind cauzată de divergențe politico-ideologice. În perspectiva unei posibile aprobări de plecare în străinătate, decizia se finaliza, în cele din urmă cu posibilitatea câștigării libertății de exprimare și de expresie într-o altă țară. După cum se cunoaște, în România socialistă legea interzicea cetățenilor români să aibă orice contacte cu posturile de radio sau ziarele străine, a căror activitate era considerată ostilă României.

VI.2. Revista „Destin” – o perspectivă istoriografică

Acest subcapitol este dedicat revistei „Destin”, considerată, pe bună dreptate, „veterana” revistelor de cultură românească din exil, care a avut o apariție neîntreruptă vreme de aproape un sfert de veac (1951-1972), bucurându-se de colaborarea unei comunități culturale, literare, politice și filosofice românești de-a dreptul impresionante.

Grupul redacțional și colaboratorii permanenți ai revistei și editurii „Destin” au conturat modalitățile de recuperare a fenomenului românesc, raportat la dinamica fundamentelor sudestului european, au readus în prim-plan chestiuni esențiale cu privire la sensul libertății, aspectul antropocultural al României, fenomenul naționalist și premisele unui așa-zis „revizionism românesc”.

La o urmărire atentă a sumarelor revistei „Destin” se poate reconfigura proiectul de recuperare a culturii și literaturii noastre, articolele, pe care semnatarii și le doreau adaptate

posibilităților de extensie ale modernismului postbelic, fiind autentice mostre de conservare a libertății de gândire și expresie necenzurată. Cu argumente de ordin istoric, estetic, axiologic, politic sau antropologic, redactorii și colaboratorii revistei „Destin” vor para efectele ofensivei dezlănțuite împotriva culturii românești prin „dictatul stalinist”, preocupat să transforme cultura, literatura, artele și filosofia în atenansele construcției politico-ideologice de natură totalitaristă.

Scriitorii care au aderat la proiectul revistei sunt adepții ideii că fenomenul de emigrare forțată are la bază un proces de dezintegrare cultural-istorică, ce conduce la nerecunoașterea, înstrăinarea și deformarea axiologică a exilatului. Ca urmare, sumarul redacțional se prezintă ca o formă liber-asumată a misiunii patriotice venită din partea celor care scriu în libertate, revista garantând, în ciuda diverselor bariere, ineluctabilitatea fenomenului de continuitate, contextualizare și extensiune culturală.

Aproape toate genurile literare, exceptând teatrul, se regăsesc în paginile mensualului „Destin”. Revista are un caracter formal, construită pe pilonii de susținere a etnogenezei poporului român, cu aspecte relevante despre istorie și personalități ale culturii române. Cu o apariție lunară din 1951 până în anul 1972, „Destin” va figura pe portativul exilului spaniol ca nucleu radiant al „fenomenului românesc”, beneficiind de participarea și colaborarea a numeroase personalități românești și străine. Astfel, revista „Destin” va deveni un punct de referință asupra valorilor culturale și literare, având ca destinatar comunitatea exilaților din Madrid.

Pe parcursul celor douăzeci de ani de apariție, revista a demonstrat că poate aspira, cu limitele de rigoare, la statutul de „panoramă a spiritualității românești”, aceasta grație contribuțiilor celor care i-au menținut rectitudinea traseului, cu atât mai elocventă cu cât eforturile de a-i umple sumarele cu „sens și vitalitate românească” erau cât se poate de substanțiale. Crizele de fond ale modernității și-au aflat decantarea în multele colaborări, în special cele ale lui George Uscătescu și Vintilă Horia, care au făcut din revista „Destin” o metereză a rezistenței culturale din exil.

CAPITOLUL VII

REFLEXELE UMANISMULUI EUROPEAN PREZENTATE DE JORGE USCATESCU/GEORGE USCĂTESCU ÎN REVISTA „ABC”

VII.1. Cultura și literatura europeană sub semnele crizei umanului și ale umanismului european

Acest capitol are în centru termenul de *umanism*, care în plan societal este centrat pe construirea unei lumi bazate pe ideea de persoană liberă, iar în domeniul cultural prețuiește și încurajează creația artistică, recunoscând „puterea transformatoare” a tuturor „artelor creatoare și vizuale”, aportul nemijlocit în dezvoltarea și împlinirea personală.

Pornind de la credința că Dumnezeu îl veghează pretutindeni, îi ghidează atât traseul individual cât și pe cel colectiv, omul va ajunge să se considere centrul lumii, acceptându-și condiția adamică de creatură așezată pe pământ, pentru a realiza, compensatoriu, valori eterne.

Există o anumită predilecție spre ideea conform căreia omul face parte din istorie, că, de fapt, chiar omul e istorie și că fără el nu s-ar fi putut scrie nici măcar o pagină din istoria umanității. Dar omul nu este tratat în singularitatea lui, ci este mereu plasat în raport de coordonare cu ceilalți, dependent și constrâns de alții. Mai întâi omul apare în ipostază adamică în care primește rolul de a governa întreaga natură cu fauna și flora ei, imagine recunoscută cota-partă dintr-un imaginar iudeo-creștin de esență pozitivă.

Dacă în Evul Mediu, omul se recunoaște pe sine doar ca parte dintr-o familie spirituală, sau o comunitate religioasă (creștină), asumându-și rolul de entitate ce lucrează și gândește în favoarea colectivității din care face parte, în Renaștere, în schimb, individul se emancipează și dobândește autonomie. Omul trăiește liber, așa cum îl îndeamnă rațiunea, uneori cu riscul de a intra în conflict cu ierarhiile existente și condiționările de ordin spiritual. Așa cum precizăm, dimensiunea umanistă este percepută evolutiv, în parametri iluminismului fiind descrisă în termeni optimiști ca: înflorire, înviere, progres sau renaștere, umanistul resimțind nevoia de a cunoaște prin mijloace omenești, date de experiență și rațiune sau chiar „adevărul suprem”.

Așadar, sub imperiul metafizicii, „definițiile omului” -fie acestea de ordin creștin, de factură marxistă, de substanță materialistă (biologică) și confirmă realitatea că mai persistă încă opțiunea de „animal politic” rezonabil sau de ființă culturală, etnică, antropologică, ecuație în care Omul devine o entitate aparținând unui popor, unei rase sau unei civilizații anume.

VII.2. Contribuția umanistului George Uscătescu/ Jorge Uscatescu la reconturarea profilului renascentin al revistei „ABC”

Acest subcapitol se rezumă la comentarea numerelor din revistă în care apar detalii despre exilații români deveniți figuri reprezentative ale istoriei literare româno-spaniole, urmând a prezenta în amănunt articole și studii publicate în „ABC”, începând cu anul 1951 și terminând cu 1995, axându-ne, în principal, pe contribuția majoră a lui George Uscătescu.

După cum se știe, George Uscătescu și-a publicat aproape întreaga operă în limba spaniolă, integrarea lui în cultura spaniolă fiind una reactantă, complexă și completă. A publicat un număr impresionant de articole și studii la care se adugă douăsprezece volume axate pe teme culturale, politice și filozofice.

Pasionat de problema fundamentală a umanismului, George Uscătescu pledează pentru ipoteza potrivit căreia, în modernism, criza conflictuală a umanității se află sub influența crizei ideologice, cauzalitate ce l-a făcut să vorbească despre un autentic „mit al umanismului”. Noțiunea implică un conținut critic emergent și de aceea spiritul umanismului trebuia resuscitat. Condiția de bază pentru această „trezire spirituală” este axată, fără îndoială, pe libertatea de creație, condiție suficientă și necesară transformării artei într-un aspect cultural definitoriu în ceea ce privește dinamismul său.

Revista nu este străină nici de „anunțurile” importante ale vremii în legătură cu viața particulară a savantului cu momentele ei pline de satisfacție, dar și de cele mai întunecate momente. O regăsim, spre exemplu, prezentată, în „chenare negre de doliu”, alături de alți răposați ai vremii, pe soția lui Jorge Uscătescu, „doña” Consuelo Rubio Cavanillas, cântăreață lirică. Din parcurgerea cronologică a traseului colaborărilor la revista „ABC” am observat că, în ultimii ani de viață, Jorge Uscătescu începe să fie recunoscut și acceptat în România postdecembristă, unde va primi diferite distincții.

Nu după mult timp, în paginile revistei „ABC” apare menționat decesul, în urma unei boli grave, a marelui eseist și umanist al secolului al XX-lea . Jorge Uscătescu a murit la vârsta de 76 de ani cu sentimentul că prestigiul intelectual de care se bucurau anumiți scriitori exilați (Vintilă Horia, Mircea Eliade, Al. Busuioceanu, Aron Cotruș, Al. Ciorănescu, Aurel Răuță ș.a.) a

reprezentat o punte de susținere prin care s-au fortificat raporturi culturale bilaterale de lungă durată între două spații ale romanității.

Într-un rezumat al aparițiilor editoriale și al articolelor din „ABC” ale lui George Uscătescu observăm că elementul dominant al publicisticii sale îl constituie pluriperspectiva umanistă asupra culturii și literaturii ca reflexe ale vieții sociale și intelectuale. Cu toate că George Uscătescu apare în revistă doar cu echivalentul numelui său spaniol, Jorge, acest lucru nu ascunde însă sub nicio formă originea sa românească, constatare ce ne-a determinat, să alternăm formula de redare a numelui în spaniolă și română.

După moartea lui George Uscătescu, anunțul comemorativ apare sistematic (anual) până în anul 1998, menținând vie memoria umanistului. Anul 2005 este ultimul în care este inserat în paginile revistei numele lui Jorge Uscătescu, spre a aminti faptul că acesta a tradus și a scris prologul cărții lui Heidegger: *Introducción a la fenomenología de la religión*.

Am putut observa, așadar, că există o legătură inextricabilă între „fenomenul românesc” în accepția lui Mihail Ralea, cel reflectat în presa românească din diaspora și versiunea mijlocită de studiile, articolele și cărțile lui George Uscătescu în cultura, respectiv, literatura spaniolă.

CAPITOLUL VIII

„PROCES UMANISMULUI” – LA GRANIȚA DINTRE TRADUCERE ȘI ADAPTARE

Într-o abordare stratifica(n)tă, interdisciplinară și transculturală, centrată pe abordarea diferitelor nivele de contextualizare, relaționare și echivalare comparativ-cultural(ist)ă ale textului *Proceso al Humanismo* de George Uscătescu (1968), demersul traducătorului angajat în transpunerea românească, dincolo de onestitate și profesionalism, se cerea a fi focalizat asupra sinapsei care există între culturi și limbi din arii tipologice și topologice adiacente, româno-spaniole, în cazul de față.

Cert este că, atunci când două sau mai multe culturi se intersectează, există atât puncte de contact și transfer, care pot conduce la o estompare a granițelor, cât și bariere prin care se păstrează autonomia teritorialității culturale și coordonatele particulare ale imaginarurilor.

A încerca să stabilești traductologiei un traseu liniștit și fără interpuneri este un lucru anevoie deoarece cantitatea de emoție intelectuală și arsenalul de idei și concepte, investite în acest proces, sunt de-a dreptul covârșitoare.

Dincolo de aspectul tehnic al traducerii, ceea ce a riscat să rămână neconform cu originalul se rezumă la trunchierea conținutului și infidelitatea ideativă/ideologică față de textul original, asimetria raporturilor de conținut și de expresie fiind cea care și-a spus cuvântul în cazul de față, trecut prea ușor cu vederea de către cei care îi atribuie autorului Uscătescu un grad sporit de „inocență” politică sau de colaborațiune cu puterea politică din România lui Ceaușescu.

În afară de „greșelile involuntare”, inerente oricărei traduceri, un caz aparte îl reprezintă traducerile supuse cenzurii politico-ideologice, după cum s-a întâmplat cu o serie de traduceri de dinainte de 1989. În aceste cazuri, traducătorii au răspuns comenzii politice și au „trădat” textul original, ajungându-se, în unele cazuri, la omisiunea cu bună știință a unor părți din textul original.

Odată cu exemplul oferit de traducerea în română a cărții lui George Uscătescu, constatăm că studierea aceleiași cărți în două limbi romanice diferite (spaniolă și română) este un proces anevoios, dacă nu chiar insidios.

VIII.1. „Proces umanismului”. Particularități ale traducerii românești

Am pornit în acest subcapitol, de la compararea efectivă a celor două ediții: originalul și traducerea cărții *Proces umanismului*, constatând cu surprindere că traducerea românească nu respectă întru totul structura și conținutul ediției originale. Așa că, ediția în limba natală a lui Uscătescu pare mai curând o sinteză, o selecție de texte diferite, având ca rezultat o ediție antologică a unui scriitor din *Heimat*-ul hispanic, acceptat ca „fiu al Patriei” de către puterea comunistă de la București.

Modificările de sens și de traiectorie ideatică survenite în urma traducerii și a precizărilor colaterale („Postfață”, „Cuvânt înainte”, „note”) aparținând unor personalități culturale și politice, nu fac decât să dirijeze cititorul spre o pistă falsă, să-l determine să depășească granița dintre forma inițială a textului și cea tradusă, grație demersului traductologic de deslușire a textului sursă. Se poate lesne observa cum originalitatea sursei se estompează ori chiar ajunge să se piardă negreșit sub influența traducătorului care își aduce, voluntar sau, după caz, impus, propria contribuție, lăsând în umbră valoarea ideatică originală și deformând până și stilul autorului.

VIII.2. „*El partido comunista italiano a los jóvenes*”, text sub cenzura politică a ceaușismului

În spiritul umanismului, indiferent de tematică sau formă, traducerea trebuie explorată științific și exploatată onest spre a putea fi propagată rodnic și modulată constructiv în orizontul de așteptare al umanității ca spațiu de rezonanță infinită a trecerii de la o „tonalitate” la alta respectând regula de aur a armoniei ca principiu fondator al umanismului.

În Europa occidentală, un exemplu ni-l oferă Pier Paolo Pasolini, cel care a adoptat, în fața rebeliunii nihiliste a tinerilor italieni, o atitudine cu rezonanțe maoiste, expusă în poemul *El partido comunista italiano a los jóvenes* pe care l-am tradus (spre exemplificare) din limba spaniolă.

Ca urmare, acest text nu a fost tradus și nici inclus în ediția românească tocmai din cauza limbajului prea agresiv al poetului comunist italian, care trece de la judecata exterioară la propria judecată, printr-un amestec de sentimente impuse și augmentate de regimul politic.

VIII.3. Alte texte cenzurate

Obiectivul traducerii de față a fost obținerea unui text scris de către un autor din exil care să poată fi adaptat condițiilor de îndoctrinare ale publicului receptor din România. Prin aceste acte de pseudodeschidere culturală se avea în vedere convingerea lumii occidentale și a celei din România că privirea comunistă asupra oamenilor din exil s-a schimbat devenind cu mult mai tolerantă și permisivă.

Astfel, editurile, prin interpușii care au mediat selectarea textelor supuse traducerii, s-a debarasat, pur și simplu, de tot ceea ce nu se plia pe directiva politică și ideologică a vremii. În ceea ce ne privește, s-ar părea că George Uscătescu a considerat acceptul său un „act de datorie morală” prilejuind publicarea acestei „colecții” centrată pe disoluția umanismului canonic. La mijloc, se pare că a fost și dorința sa de a fi cunoscut și publicat în țara natală, datorie de suflet care a prevalat în fața păstrării, cu orice preț, a integralității gândirii sale , așa cum o recunoaștem fixată în tiparele opusului *Proceso al Humanismo*.

CONCLUZII

Teza de doctorat *Coordonate culturale și literare ale exilului românesc în Spania* se înscrie în aria de interes a unui ansamblu de referință cu privire la rolul publicațiilor românești din Spania calate, cu precădere, pe recuperarea, conservarea și propulsarea „fenomenului românesc”, reactivarea modernismului și soluționarea crizei umanului.

Recapitulând, punctele de vedere -expuse cu discernământ critic și obiectivitate pe întreg parcursul tezei de doctorat- decurg din ipotezele de cercetare a coordonatelor culturale și literare din *Heimatul* spaniol, elocvent ilustrate și considerate de noi drept cota-parte din cultura și literatura română și cea spaniolă, fără nicio înclinare a balanței înspre vreuna dintre cele două axe gemelare.

În „recoltarea” materialului nu am fost condiționați de atitudini partizane, unilaterale sau de viziuni conformiste, dependente de perspective generalizante și, ca urmare, prin consens tacit acceptate (asumate). Am ales exemple elocvente, pe care le-am considerat utile în înțelegerea și enuclearea temei, fără a pierde din vedere faptul că obiectivul tezei de doctorat a rămas unul de ordin particular, ancorat în exegeza unei realități restrânse la domeniul presei culturale și literare din perimetrul spaniol, cu precădere cel postbelic.

Pornind de la perspectivarea situației particulare cu privire la interzicerea scriitorilor, cenzurarea operelor și purjarea ideilor acestor autori expatriați, am ajuns să identificăm și să (re)interpretăm (într-un „studiu de caz”) problemele generate de acceptarea traducerii trunchiate și cenzurate a propriei opere, a propriilor gânduri și sentimente de către George Uscătescu.

Considerăm că „studiul de caz” consacrat traducerii în română a unor texte ale lui George Uscătescu, regrupate sub titlul *Proces umanismului*, constituie un demers singular deocamdată la noi, precum și un punct de plecare pentru cercetări ulterioare asupra fenomenelor de mediere interculturală, respectiv de binaritate, prezente nu doar în arealul traducerilor, ci și în domeniul general al activităților socio-culturale și literare ale exilaților români din întreaga Spanie.

Astfel, teza de doctorat a rămas constant interesată de felul particular prin care scriitorii, intelectuali români din exil, la nivel individual sau de grup, au reușit să-și lase amprenta intelectuală asupra celor două culturi (spaniolă și română). În esență, teza de doctorat s-a

preocupat de sistematizarea punctelor de vedere cu privire la „credințele”, „iluziile”, „speranțele” colectivității culturale și literare românești din exilul spaniol, constatând că fenomenele adiacente literaturii exilului nu au fost incluse în aria de interes a investigației și evaluării integrale a patrimoniului cultural și literar românesc.

Așadar, fiecare întrebare pe care ne-am autoadresat-o în legătură cu acest traseu al devenirii de sine a devenit un pretext ce a pus în mișcare „o mie și unu de răspusuri”. Anexele, generatoare de (re)interpretări, reconfigurează, la rândul lor, traseul anevoios al scriitorului român din exil marcat sintetic de străduința de a menține în echilibru balanța dintre culturi.

BIBLIOGRAFIE

A. OPERE PRIMARE

1. Busuioceanu, Alexandru. (1963). *Fructul de a trăi*. București, Paris, Editura Fundației Regale.
2. Busuioceanu, Alexandru. (1985). *Zamolxis sau mitul dacic în istoria și legendele spaniole*. București, Editura Meridiane, Biblioteca de artă. Biografii. Memorii, Eseuri.
3. Ciorănescu, Alexandru. (1964). *Principios de la literatura comparada*, La Laguna.
4. Eliade, Mircea. (2004). *Jurnal*, București, Humanitas.
5. Eliade, Mircea. (2010). *Jurnalul portughez*, București, Humanitas.
6. Horia, Vintilă. (1991). *Dumnezeu s-a născut în exil*, Craiova, Editura Europa.
7. Horia, Vintilă. (2015). *Memoriile unui fost săgetător*, București, Editura Vremea.
8. Horia, Vintilă. (2016). *Jurnalul unui țăran de la Dunăre*, București, Editura Vremea.
9. Uscătescu, George. (1950). *Relaciones culturales hispano-rumanas*, Centro de estudios orientales, Juan Bravo.
10. Uscatescu, George. (1963). *Utopia y plenitud historica*, Madrid, Ediciones Guadarrama.
11. Uscatescu, George. (1966). *Aventura de la libertad*, Madrid, Instituto de Estudios Políticos.
12. Uscatescu, George. (1968). *Proceso al humanismo*, Madrid, Coleccion Universitaria de bolsillo, Punto Omega.
13. Uscătescu, George. (1981). *Poezii*, București, Editura Eminescu.
14. Uscătescu, George. (1987). *Proces umanismului*, București, Editura Politică.
15. Jorge Uscatescu. (1968). *Proceso al humanism*, Madrid, Ediciones Guadarrama.
16. Uscătescu, George. (1987). *Ontologia culturii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

B. MONOGRAFII

1. Moraru, Sanda Valeria. (2012). *George Uscătescu – poet și eseist*, Cluj Napoca, Presa Universitară Clujeană.
2. Ruja, Alexandru. (1996). *Aron Cotruș - Viața și opera*, Timișoara, Editura de Vest.
3. Vázquez, Manuel, Montalbán.(1992). *Autobiografía del general Franco*, Madrid, Editorial Planeta.
4. Voicu-Brey, Lilica. (2006). *Alexandru Cioranescu, biografia intelectual de un comparatista*. Tenerife, Instituto de Estudios Canarios.

C. ISTORII LITERARE, DICȚIONARE LITERARE, DICȚIONARE DE OPERE LITERARE, ANTOLOGII

1. *** *Bibliografia esențială a Literaturii Române*. (2003). București, Editura Enciclopedică.
2. *** *DEX*. (1998). București, Editura Univers Enciclopedic.
3. *** *Dicționar analitic de opere literare românești (E-L)*. (2000). Coordonator Ion Pop, Cluj Napoca, Editura Casa Cărții de Știință.
4. *** *Enciclopedia Universală Britanica*. (2010). Volumul 12, București, Editura Litera.
5. *** *Dicționarul general al literaturii române*. (2005). Vol. E/K, București, Editura Univers Enciclopedic.
6. *** *Dicționarul general al literaturii române*. (2006). Vol. P/R, București, Editura Univers Enciclopedic.
7. *** *Dicționarul general al literaturii române*. (2009). Vol. Ț/Z, București, Editura Univers Enciclopedic.
8. *Raportul Politic General* făcut de Tov. Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul Partidului Muncitoresc Român din 21-23 februarie 1948, București, Editura P.M.R.
9. Călinescu, George. (2003). *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Editura Semne.
10. Ciobanu, Maria. (2010). *Dicționar de motive și simboluri literare*, Chișinău.
11. Drimba, Ovidiu. (1995). *Istoria culturii și civilizației*, volumul IV, București, Editura Științifică.

12. Drimba, Ovidiu. (1997). *Istoria literaturii universale*, vol. I, București, Editura Saeculum I. O.
13. Firan, Florea. Popa, Constantin M. (1994). *Literatura diasporei* (Antologie comentată), Craiova, Editura Poesis.
14. Georgiu, Grigore. (2007). *Istoria culturii române moderne*, București, Editura Comunicare.
15. Ilincan, Vasile. (1999). *Istoria presei literare românești. Secolul al XIX-lea. Curs opțional pentru învățământul la distanță*.
16. Manolescu, Florin. (2010). *Enciclopedia exilului românesc 1945-1989*, București, Editura Compania.
17. Manolache, Gheorghe. (2005). *Literatura de grad secund*, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”.
18. Săndulescu, Al. (1976). *Dicționar de termeni literari*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.
19. Selejan, Ana. (2000). *Literatura română în totalitarism 1959-1960*, București, Editura Cartea Românească.
20. Ștefănescu, Alex. (2005). *Istoria literaturii române contemporane (1941-2000)*. București, Editura Mașina de scris.
21. Tismăneanu, Vladimir. (2005). *Stalinism pentru eternitate. O istorie a comunismului românesc*, Iași, Editura Polirom.
22. Tismăneanu, Vladimir. (coord.) (2006). *O istorie politică a comunismului românesc*, Iași, Editura Polirom
23. Tismăneanu, Vladimir. (2006). *Raport Final* al Comisiei Prezidențiale pentru Analiza Dictaturii Comuniste din România.
24. Uritescu, Dorin N. (1993). *De la chioșcari la vesternizare - Mic dicționar de termeni actuali*, București, Editura Humanitas.
25. Welsch, Wolfgang. (2001). *Panagrama*, Pitești, Editura Historia.

D. STUDII DE SINTEZĂ/ OPERE SECUNDARE

1. *** *Arhivele Naționale Istorice Centrale*, fond Comitetul pentru Presă și Tipărituri, dosarul 25 din 1957.
2. *** *Tratatul de instituire a unei Constituții pentru Europa*. (2005). Editat de Institutul European din România, Ediția a II-a revăzută și adăugită.
3. Albu, Mihaela. (2009). *Presa literară din exil. Recuperare și valorificare critică*. Iași, Editura Timpul.
4. Alexandrescu, Sorin. (2006). *Mircea Eliade, dinspre Portugalia*, București, Editura Humanitas.
5. Bako, Dragoș. (2019). *Editorialul. Strategii de interacțiune cu literatura*, București, Editura Ideea Europeană.
6. Behring, Eva. (2001). *Scriitori români din exil (1945-1989). O perspectivă istorico-literară*. București, Fundația Culturală Română, Colecția „Critică și istorie literară”.
7. Boari, Vasile, Câmpeanu, Alexandru, Gherghina, Sergiu. (2011). *Proiectul uman comunist. De la discursul ideologic la realitățile sociale*, Presa Universitară Clujeană.
8. Bostrom, Nick. (2005). *Transumanist Values*, Review of „Contemporary Philosophy”, Volume 4, May.
9. Caragiale, Ion Luca. (1938). *Opere V, ediție îngrijită de Șerban Cioculescu*. București, Fundația pentru literatură și artă.
10. Cassirer, Ernst. (1994). *Eseu despre om - O introducere în filozofia culturii umane*, București, Editura Humanitas.
11. Călinescu, Matei. (1995). *Cele cinci fețe ale modernității-Modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism*, București, Editura Univers.
12. Cătănuș, Ana-Maria. (2014). *Vocația libertății/ Forme de disidență în România anilor 1970-1980*, București, Institutul Național pentru studiul totalitarismului.
13. Chombart de Lauwe, Paul-Henry. (1983). *Cultura și puterea*, București, Editura Politică.
14. Ciopraga, Constantin. (2007). *Personalitatea literaturii române*, Iași, Editura Princeps Edit.
15. Ciortea, Raluca. (2012). *Destinos intelectuales en el espacio español: el caso de los escritores Alexandru Busuioceanu, Vintilă Horia, George Uscătescu*, Departamento de defensa, Madrid.

16. Comorovki, Cornelia. (1972). *Literatura umanismului și a renașterii*, București, Editura Albatros.
17. Compagnon, Antoine. (2008) *Antimodernii. De la Joseph de Maistre la Roland Barthes*, București, Editura Art.
18. Craia, Sultana. (1985). *Orizontul rustic în literatura română*, București, Editura Eminescu.
19. Crohmălniceanu, Ovidiu. (1978). *Literatura română și expresionismul - Momente și sinteze*, București, Editura Minerva.
20. Deletant, Dennis. (2010). *România sub regimul communist*, București, Fundația Academia Civică.
21. Djuvara, Neagu. (2005). *Amintiri din pribegie (1948–1990)*, București, Editura Humanitas.
22. Drăghicescu, Dumitru. (1907). *Din psihologia poporului român*, București, Librăria Leon Alcalay.
23. Dur, Ion. (2020). *Publicistul Horia Stamatu între exces politic și echilibru spiritual*, Cluj-Napoca, Editura Limes.
24. Dumitrescu Bușulenga, Zoe. (1982). *Itinerarii prin cultură*, București, Editura Eminescu.
25. Duțu, Alexandru. (1974). *Umaniștii români și cultura europeană*, București, Editura Minerva.
26. Eliade, Pompiliu. (1978). *Ce este literatura?*, Cluj Napoca, Editura Dacia.
27. Escarpit, Robert. (1980). *De la sociologia culturii la teoria comunicării*, București, Editura Științifică și enciclopedică.
28. Febvre, Lucien. (1953). *Combats pour l'histoire*, Paris.
29. Florescu, Nicolae. (1998). *Întoarcerea proscrisilor- Reevaluări critice ale literaturii exilului*, București, Editura Jurnalul literar, Colecția Critica, nr. 3.
30. Foucault, Michel. (1996). *Cuvintele și lucrurile*, București, Editura Univers.
31. Foucault, Michel. (2013). *Guvernarea de sine și guvernarea celorlalți*, Cluj, Idea Design & Print.
32. Fromm, Erich. (1983). *Texte alese*, București, Editura Politică.
33. Fromm, Erich. (2016). *Fuga de Libertate*, București, Editura Trei.

34. Fromm, Erich. (2017). *Omul pentru sine. O cercetare asupra psihologiei moralei*, București, Editura Trei.
35. Garaudy, Roger. (1959). *Perspectives de l'homme: Existentialisme, Pensée Catholique, Marxisme*, Paris, Edité par P.U.F. Presses Universitaires de France.
36. Garin, Eugenio. (2000). *Omul Renașterii*, Iași, Editura Polirom.
37. Genette, Gérard. (1994). *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune*, București, Editura Univers.
38. Girard, René. (1995). *Violența și sacrul*, București, Editura Nemira.
39. Girard, René. (1999). *Despre cele ascunse de la întemeierea lumii*, București, Editura Nemira.
40. Girard, René. (2000). *Țapul ispășitor*, București, Editura Nemira.
41. Glodeanu, Gheorghe. (1999). *Incursiuni în literatura diasporei și a disidenței*, București, Editura Libra.
42. Groys, Borys. (2007). *Stalin - Opera de artă totală. Cultura scindată din Uniunea Sovietică*, Editura Idea, Colecția Balcon.
43. Groys, Borys. (2009). *The communist Postscript*, London.
44. Hazard, Paul. (1973). *Criza conștiinței europene. 1680-1715*, București, Editura Univers.
45. Hegel, G. W. F. (2000). *Fenomenologia spiritului*, București, Editura IRI.
46. Heller, Agnes. (1980). *El Hombre del Renacimiento*, Barcelona, Ediciones península.
47. Hocke, Gustave René. (1998). *Manierismul în literatură. Alchimie a limbii și artă combinatorie esoterică. Contribuții la literatura comparată europeană*, București, Editura Univers.
48. Hrib, Dana Roxana. (2006). *Procesul de individualizare în gândirea renașcentistă a secolului al XV-lea: Florența*, Sibiu, Muzeul Național Brukenthal.
49. Huxley, Aldous. (1977). *Și restul e tăcere*, București, Editura Univers, Colecția: „Eseuri”.
50. Ibrăileanu, Garabet. (1921). *După război*, col. Foi volante, Iași, Editura Viața Românească.
51. Ion, Ana-Veronica. (2021). *Transumanismul - un comentariu creștin*, București, Eikon.
52. Iorga, Nicolae. (1937). *Supt trei regi- Istorie a unei lupte pentru un ideal moral și național*, București.

53. Jaeger, Werner. (2020). *Umanism și Teologie. Paideia Christi*, București, Editura Galaxia Gutenberg.
54. Kant, I. (2000). *Ideea critică și perspectivele filozofiei moderne. Kant prin el însuși*, ediție trad. De Alexandru Bodoc și Liviu Stroia, București, Paideia.
55. Klaus, Georg. (1979). *El lenguaje de los políticos*, Barcelona, Ed. Anagrama.
56. Le Goff, Jacques. (1999). *Omul medieval*, Iași, Editura Polirom.
57. Lévy, Bernard Henri. (1992). *Barbaria cu chip uman*, București, Editura Humanitas.
58. Lovinescu, Monica. (1978). *Unde scurte: jurnal indirect*, Madrid, Editura Límite.
59. Lovinescu, Monica. (2008). *La apa Vavilonului*, București, Humanitas.
60. Lovinescu, Monica. (2010). *Jurnal esențial*, București, Humanitas.
61. Lungu-Badea, Georgiana. (2005). *Tendențe în cercetarea traductologică*, Timișoara, Editura Universității de Vest.
62. Manolescu, Nicolae. (2005). *Decalogul criticii literare, Brașov*, Editura Aula.
63. Marcu, Silvia. (2005). *Un puente latino sobre Europa*. București, Editorial del Instituto Cultural Rumano.
64. Marino, Adrian. (1993). *Evadări în lumea liberă*, Iași, Institutul European.
65. McLuhan, Marshall. (1975). *Galaxia Gutenberg: omul și era tiparului*, București: Editura Politică.
66. Micu, Dumitru. (1984). *Modernismul românesc I; De la Macedonski la Bacovia*, București, Editura Minerva.
67. Mocanu, Marin Radu. (2001). *Cenzura comunista*, București, Editura Albatros.
68. Negrici, Eugen. (2003). *Literatura română sub comunism. Poezia I*, București, Editura Fundației PRO.
69. Negrici, Eugen. (2006). *Literatura română sub comunism. II-Proza*, București, Editura Fundației Pro.
70. Nemoianu, Virgil. (1997). *O teorie a secundarului. Literatură, progres și reacțiune*, București, Editura Univers.
71. Nietzsche, Friedrich. (2019). *Știința voioasă*, București, Humanitas.
72. Ortega y Gasset, José. (1942). *Ideas y creencias-Revista de occidente*, Madrid.
73. Ortega y Gasset, Jose. (2003). *Dezumanizarea artei și alte eseuri de estetică*; traducere de Sorin Mărculescu. București, Editura Humanitas.

74. Pătrășcanu, Lucreția. (1970). *Sub trei dictaturi*, București, Editura Politică.
75. Pelin, Mihai. (2002). *Opisul emigrației politice - Destine în 1222 de fișe alcătuite pe baza dosarelor din arhivele Securității*, București, Editura Compania.
76. Petcu, Marian. (1999). *Puterea și cultura. O istorie a cenzurii*, Cuvânt înainte de Mihai Coman, București, Editura Polirom.
77. Petrescu, Liviu. (1998). *Poetica postmodernismului*, București, Editura Paralela 45.
78. Rad, Ilie. (2008). *Incursiuni în istoria presei românești*, Cluj- Napoca, Editura Accent.
79. Rad, Ilie. (2011). *Limba de lemn în presă*, București, Editura Tritonic.
80. Ralea, Mihai. (1989). *Scrieri*, vol. VII, București, Editura Minerva.
81. Ralea, Mihai. (1996). *Explicarea omului*, București, Editura Minerva.
82. Ralea, Mihai. (1997). *Fenomenul românesc*, București, Editura Albatros.
83. Rațiu, Ion. (2018). *Jurnal. Reorganizarea exilului (1963-1968)* vol. III, București, Editura Corint.
84. Sasu, Aurel. (1993). *Cultura română în Statele Unite și Canada I. Presa*, Editura Fundației Culturale Române, București.
85. Săvoiu, Adrian. (2012). *Muscelul. Mărturii în timp*. București, Editura Ars Docenti.
86. Scheler, Max. (2007). *Omul resentimentului*, București, Editura Humanitas.
87. Sloterdijk, Peter. (2003). *Reguli pentru parcul uman*, București, Editura Humanitas.
88. Stan, Nicolae. (1979). *Reflectări istorico- literare ale rezistenței românești*, București, Editura Politică.
89. Ștefănescu, Crisula. (2010). *Alexandru Busuioceanu: Poezie și cunoaștere*, București, Editura Eminescu.
90. Todorov, Tzvetan. (1999). *Noi și ceilalți*, Iași, Editura Institutul European.
91. Todorov, Tzvetan. (1999). *Omul deșezădăcinat*, București, Institutul European.
92. Torouțiu, I. E. (1933). *Studii și documente literare*. Vol. IV. Junimea, București, Inst. Arte grafice Bucovina.
93. Turk, Horst. (2003). *Philologische Grenzgänge - Zum Cultural Turn in der Literatur*, Würzburg, Königshausen & Neumann.
94. Ungureanu, Elena. (2014). *Dincolo de text: Hypertextul*, Chișinău, Editura Arc.
95. Ungureanu, Cornel. (1995). *La vest de Eden. O introducere în literatura exilului*, Timișoara, Editura Amarcord.

96. Vasile, Cristian. (2011). *Politicile culturale comuniste în timpul regimului Gheorghiu-Dej*, București, Editura Humanitas.
97. Vălenaș, L. (2000). *Mișcarea legionară între adevăr și mistificare*, Timișoara, Editura Marineasa.
98. Veress, Károly. (2003). *Ființa generațională și destinul culturii*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință.
99. Vlad, Loredana. (2019). *Umanism, transumanism, postumanism: perspective filosofice*, Iași, Editura Lumen.
100. Weber, Max. (2003). *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, București, Editura Humanitas.
101. Williams, Raymond. (1971). *The Long Revolution*, Penguin Books.

E. STUDII ÎN VOLUME

1. Aubenque, Pierre. (2005). „De la dezbaterea Davos (1929) la cearta pariziană asupra umanismului (1946-1968): geneza, motivele și posteritatea anti-umanismului heideggerian: Fapte, concepte, debateri”, în Bruno Pinchard (coord.), *Heidegger și problema umanismului*, Paris, PUF, col. „Filozofia Themis”.
2. Borțun, Dumitru. (2021). „Alianța umanismelor. O introducere în teoria comunicațiilor interideologice”, in Emilian Mihailov, Mihaela Constantinescu, Mircea Flonta, *Acțiune și rațiune. In memoriam Valentin Mureșan*, București, Editura Universității București.
3. Ciorănescu, Alexandru. (1966). „Alejandro Busuioceanu en España”, Separata de *Acta philológica*, 5, Roma, Societas Academica Dacoromana.
4. Cioranescu, Alejandro. (2009). „El arte de la traducción”, în *Anuario de la Sociedad Española de la Literatura general y Comparada* 8, Reeditado por Sánchez Robayna, Andrés (ed.).
5. Dupuy, Jean-Pierre. (1985). “Totalisation et meconnaissance”, in Paul Dumouchel (ed.), *Violence et verite. Autour de René Girard, Colloque de Cerisy*, Paris, Bernard Grasset.
6. Ghiu, Bogdan. (2015). „Comparativism global și traduceri simultane”, în *Totul trebuie tradus: noua paradigmă*, București, Editura Cartea Românească.

7. Heidegger, Martin. (1988). „Scrisoare despre umanism”, în *Repere pe drumul gândirii* (traducere și note introductive de Thomas Kleininger & Gabriel Liiceanu), București, Editura Politică.
8. Horia, Vintilă. (2004). „Despre un exil în exil”, în vol. *Suflete cu umbra pe pământ. Portrete si reflectii memorialistice*, editie îngrijită si postfată de Nicolae Florescu, Bucuresti, Editura „Jurnalul literar”.
9. Manolache, Gheorghe I. (2014). „Homo europaeus - fața și reversul”, în volumul *Omul nou al Europei: Modele, prototipuri, idealuri*, Chișinău, CEP USM.
10. Martin, Mircea. (2011). „Patrimoniul nostru moral și simbolic”, în *Dilemele identității. Forme de legitimare a literaturii în discursul cultural european al secolului XX* / coord.: Rodica Ilie, Andrei Bodi, Adrian Lăcătuș, Brașov, Editura Universității Transilvania.
11. Mihai, Nicoleta. (2011). *Limba de lemn a lui Gheorghiu Dej*, în volumul Ilie Rad, *Limba de lemn în presă*, București, Editura Tritonic.
12. Mihăilescu, Florin. (1989). „Prefață” la volumul lui Mihai Ralea, *Scrieri*, vol. VII, București, Editura Minerva.
13. Munteanu, Luminița. (2008). „Traducerea, între aporiile teoretice și dilemele practice”, în volumul *Tradiții în dialog I*, editor Floretina Vișan, Mugurel Zlotea, București, Editura Universității din București.
14. Mureșan, Valentin. (1984). „Materialitatea lumii ca problemă ideologică”, în *Ideologie și contemporaneitate*, București, Editura politică.
15. Nedelcu, Monica. (1992). „Horia Vintilă”, în vol. *Români în știința și cultura occidentală*, Davis, Academia Româno-Americană de Stiinte și Arte.
16. Popa, Mircea. (2011). „De la proletcultism la ceaușism în «Limba de lemn» a criticii literare”, în volumul Ilie Rad, *Limba de lemn în presă*, București, Editura Tritonic.
17. Scubla, Lucien. (1982). „Contribution a la theorie du sacrifice”, in Michel Deguy, Jean-Pierre Dupuy(eds.), *Rene Girard et le probleme du mal*, Paris: Bernard Grasset.
18. Uscătescu, George. (1987). „Profiturile unui nou umanism”, în *Proces umanismului*, București, Editura Politică.
19. Uta Burcea, Ofelia Mariana. (2014). *Tesis doctoral - Contactos entre la literatura española y la literatura rumana en el ámbito de la traducción*, Madrid.

20. Veres, Luis. (2011). *Limba de lemn, propaganda și franchismul*, în volumul Ilie Rad, *Limba de lemn în presă*, București, Editura Tritonic.

F. ARTICOLE ÎN REVISTE

1. Almagro, Melchor Fernández. (1948). „Un rumano, poeta español”, în *La Vanguardia*.
2. Alexandrescu, Sorin. (1997; 1998) „Imigrantul ca deviant”, în *Exilul- Secolul XX*, nr. 10-11-12, nr. 1-2-3.
3. Alonso-Fueyo, Sabino. (1974). „Jorge Uscatescu y la cultura”, în *ABC Madrid*.
4. Alvarez Villar, Alfonso. (1966) „Rumanos en España”, în *ABC Madrid*.
5. Alvarez, Carlos Luis. (1967). „Los imposibles, por Vintila Horia”, în *ABC, Blanco y negro*, Madrid.
6. Anghelescu, Mircea. (1993). „Exilul romantic și imaginea patriotului despre sine”, în *Caiete critice*, nr. 1-2.
7. Anghelescu, Mircea. (2011). „Alexandru Busuioceanu en España: poeta y profesor ” în *Revista de Filologia Románica*, nr. 7.
8. Antip, Constantin, Șerbănescu, Rodica. (1981). „Din tradițiile progresiste ale presei române”, în *Presa noastră - Revista Uniunii ziariștilor din R.P.R.*, an XXVI, nr. 11.
9. Antonescu, Nae. (1991). „Dragostea și exilul”, în *Familia*, an XXVII, seria a V-a, nr. 2.
10. Baquer, Miguel Alonso. (1975). „Conferencia de Jorge Uscatescu en San Sebastian”, în *ABC Madrid*.
11. Bălcescu, Nicolae. (1954). „Îndemnuri din pagini de demult”, în *Carpații*.
12. Bellveser, Efe Juan. (1951). „Dos libros impresos en Madrid obtienen los primeros premios literarios de la Unión Latina, en Paris”, în *ABC Madrid*.
13. Berruezo, José (1961). „Conferencia de D. Jorge Uscatescu en Santander”, în *ABC Madrid*.

14. Bogdan, Radu. (1981). „Mass media și civilizația contemporană - Comunicarea încotro?”, în *Presa noastră - Revista Uniunii ziariștilor din R.P.R.*, an XXVI, nr.1.
15. Borțun, Dumitru. (2015). „Prin alianța umanismelor, spre un umanism integral”, în *De la paradigma confruntării la alianța umanismelor. O abordare epistemologică a conflictelor ideologice*, în *GeoPolitica*, revistă de Geografie Politică, Geopolitică și Geostrategie, 02/01
16. Bourdieu, Pierre. (1997). „L'économie des échanges linguistiques“, în *Langue française*, nr. 34.
17. Busuioceanu, Alexandru. (1954). „Utopia getica”, în *Destin*, nr. 8-9.
18. Cabañas, Pablo. (1948). „Alejandro Busuioceanu, poeta español” în *Caiete de literatura*.
19. Cano, José Luis. (1948). „Cronica de poesía”, în *Ínsula*.
20. Călinescu, Matei. (2005). „Nu avem nevoie de idoli și de mituri”, în *Observator cultural*, nr.259/10-03.
21. Cârnecki, Magda. (1997; 1998). „Exilul provizoriu”, în *Exilul - Secolul XX*, nr. 10-11-12, nr. 1-2-3.
22. Ceaușescu, Nicolae. (1981). „Orientări comuniste de ample perspective pentru presa noastră”, în *Presa noastră - Revista Uniunii ziariștilor din R.P.R.*, an XXVI, nr. 1.
23. Colec, Gabriel. (2014). „Conceptul de nerecunoaștere la Rene Girard și tradiția socială franceză a demistificării”, în *Revista de filosofie HETERON.RO – anul II*, nr. 7, octombrie-decembrie.
24. Ceterghi, Ioan. (1962). „Educarea conștiinței politico - juridice socialiste a oamenilor”, în *Presa noastră - Revista Uniunii ziariștilor din R.P.R.*, an VII, nr. 12 (80).
25. Ciorănescu, Alexandru. (1966). „Alejandro Busuioceanu en España” în *Separata de Actophilológica*, 5, Roma.
26. Coterlan, I.D. (1951). „Fundamentele sudestului european”, în *Destin*, nr. 1.
27. De la Mora, Gonzalo Fernando. (1963). „Utopía y plenitud histórica”, în *ABC Madrid*.
28. Dimiseanu, Gabriel. (1997). „Exilul din exil”, în *România literară*, 25.6.
29. Eiroa San Francisco, Matilde. (2007). „Una mirada desde España: mensajes y medios de comunicación de los refugiados de Europa del Este”. *Estudios sobre el mensaje periodístico*, 17 (2).

30. Esparza, José Javier. (1989). „Mijail Eminescu: El último aliento del romanticismo”, în *ABC Madrid*.
31. Fernández Almagro, Melchor. (1948). „Un rumano, poeta español”, în *La vanguardia española*.
32. Ferrero, Blanco. (2006). „Las contradicciones entre las políticas interior y exterior en la Rumanía de la Guerra Fría”, în *HAOL*, 9.
33. Foucault, Michel. (2016). „Ce este un autor”, în *Cafeneaua literară - Arte Poetice*, nr. 29.
34. Fratos, Eugenio. (1949). „El intenso patetismo de Alejandro Busuioceanu”, în *La Hora*.
35. Gomez-Santos, Martho. (1972). „Jorge Uscatescu: El ensayo, forma adecuada a la mentalidad cultural contemporánea”, în *ABC Madrid*.
36. Grigurcu, Gheorghe. (2021). „Cazul Horia Stamatu”, în *România literară* nr. 04-05.
37. Herescu, N. I. (1962). „Ziar de pribeag”, în *Destin*, nr. 12.
38. Hernández, Antonio Luque. (2015). „Madrid, Centro cultural de ciudadanos rumanos del exilio en la España postbélica. La labor de sus intelectuales durante la dictadura franquista”, în *Hidalguía*, an LXII, nr. 369.
39. Horia, Vintilă. (1951). „Premisele unui revizionarism românesc”, în *Destin*, nr. 2.
40. Horia, Vintilă. (1953). „Eseu despre interpretarea cíclică a istoriei”, în *Destin*, nr. 6-7.
41. Horia, Vintilă. (1961). „La rebeldia de los escritores sovieticos”, în *ABC Madrid*.
42. Horia, Vintilă. (1969). „Diario de un campesino del Danubio por Vintila Horia”, în *ABC, Blanco y negro*, Madrid.
43. Horia, Horia. (1951). „Cuvânt înainte”, în *Destin*, Madrid, nr. 1.
44. Ierunca, Virgil. (1966). „O laudă”, în *Destin-broșura aniversară*
45. Jenő, Farkas. (2003). „Interviu cu Alexandru Ciorănescu”, în *România literară*, 2003, nr. 11.
46. Levitt, P. Shiller, G. Glick, Nina. (2004). „Conceptualizing simultaneity” în *International Migration Review*, vol. 38, no. 3.
47. Lucaci, Andrei. (2003), „Exilul românesc după al doilea război mondial”, în *Carpica*, vol. XXXII, 18.
48. Malomfărean, Laurețiu. (2017). „Post-ism”, în *Vatra*, nr. 3-4.

49. Manolescu, Nicolae. (1991). „Antisemitismul și limba de lemn”, în *România literară*, an XXIV, nr. 26-27.
50. Martin, Mircea. (2022). „O teorie a traducerii (I)”, în *Observator cultural*, nr. 1105/13-04.
51. Mavrodin, Henry. (1997; 1998). „Exil?”, în *Exilul-Secolul XX*, nr. 10-11-12, nr. 1-2-3.
52. Mavrodin, Irina. (1997; 1998). „Atâta exil câtă conștiință a exilului”, în revista *Exilul-Secolul XX*, nr. 10-11-12, nr. 1-2-3.
53. Montesinos, Gadea, Rodrigo, Albert. (2011). „Asociacionismo inmigrante y renegociación de las identificaciones, culturales”, în *Politica y sociedad*, vol. 48, nr. 1.
54. Mostaza, Bartolomé. (1948). „Alejandro Busuioceanu”, în *Ya*.
55. Munteanu, Eugen. (2008). „Traducțiile fac o literatură. Câteva reflecții despre traduceri, cultură și educație”, în *Vatra*, nr. 8-9.
56. Nicolescu, Basarab. (2017). „Documente excepționale pentru cultura română: corespondența între Nichifor Crainic și Vintilă Horia în 1972”, în *Bucovina literară*, nr. 7 – 8 (317 – 318), iulie – august 2017.
57. Ortega y Gasset, José. (1942). „Ideas y creencias” în *Revista de Occidente*, Madrid.
58. Ouatu, Alice. (1981). „Cu fața spre cititori, spre mase”, în *Presa noastră-Revista Uniunii ziariștilor din R.P.R.*, an XXVI, nr. 5.
59. Pedrós, Ramón. (1972). „La estructura ausente de este humanismo”, în *ABC Madrid*.
60. Popescu, Mircea. (1965). „Al. Ciorănescu, traducător francez al lui Dante”, în *Revista scriitorilor români*, nr. 4.
61. Popovici, Horia. (1952). „Despre eterodoxia spaniolă”, în *Destin*, nr. 4-5.
62. Rădulescu, Ilie. (1962). „La izvoarele unei experiențe fără egal ...”, în *Presa noastră-Revista Uniunii ziariștilor din R.P.R.*, an VII, nr. 1 (69).
63. Simuț, Ion. (2008). „Cronologia exilului literar postbelic” în *România literară*, nr. 23-24.
64. Uritescu, Dorin N. (1990). „Virusul totalitarismului [...]”, în *Ghilotina*.
65. Uritescu, Dorin N. (1991). „Ambasadorizarea”, în *Cotidianul*.
66. Uscătescu, George. (1951). „Cuvânt înainte”, în *Destin*, Caietul nr. 1.
67. Uscatescu, Jorge. (1952). „Europa Ausente”, în *ABC Madrid*.
68. Uscatescu, George. (1956). „Hombres y realidades de nuestro tiempo”, în *ABC Madrid*.

69. Uscătescu, George. (1956). „Nou itinerar” în Revista de cultură românească *Destin*, Caietul nr. 10, Madrid.
70. Uscătescu, George. (1959). „Escatologia e historia”, în *Destin*, nr.11.
71. Uscatescu, George. (1960). „Arte y significacion”, în *ABC Madrid*.
72. Uscatescu, George. (1960). „Aventura de la libertad”, în *ABC Madrid*.
73. Uscatescu, George. (1960). „El destierro de Ovidio y el destierro de Dios”, în *ABC Madrid*.
74. Uscatescu, George. (1961). „Hombres y realidades de nuestro tiempo”, în *ABC Madrid*.
75. Uscatescu, George. (1961). „Miguel Angel”, în *ABC Madrid*.
76. Uscatescu, George. (1963). „Los mitos en la literatura”, în *ABC Madrid*.
77. Uscatescu, George. (1964). „El mundo de Kafka”, în *ABC Sevilla*.
78. Uscatescu, George. (1964). „Reflexiones sobre la tragedia”, în *ABC Madrid*.
79. Uscatescu, George. (1965). „Diario de un escritor”, în *ABC Madrid*.
80. Uscatescu, George. (1965). „El teatro”, în *ABC Madrid*.
81. Uscatescu, George. (1965). „Europa Ausente”, în *ABC Madrid*.
82. Uscatescu, George. (1966). „Aventura de la libertad”, în *ABC Madrid*.
83. Uscatescu, George. (1966). „Creación y libertad”, în *ABC Madrid*.
84. Uscatescu, George. (1966). „Politica como vocación”, în *ABC Sevilla*.
85. Uscatescu, George. (1967). „Vida cultural - Las artes en la sociedad española del siglo XX”, în *ABC Madrid*.
86. Uscatescu, George. (1968). „Cultura”, în *ABC Madrid*.
87. Uscatescu, George. (1968). „De Praga”, în *ABC Madrid*.
88. Uscatescu, George. (1968). „Europea?”, în *ABC Madrid*.
89. Uscatescu, George. (1969). „Ventana abierta”, în *ABC Madrid*.
90. Uscatescu, George. (1969). „Vida cultural”, în *ABC Madrid*.
91. Uscătescu, George. (1971). „Clausura de la X semana de filosofia”, în *ABC Madrid*.
92. Uscatescu, George. (1971). „Sindicalismo y politica”, în *ABC Madrid*.
93. Uscatescu, George. (1971). „Trabajo, ocio, cultura”, în *ABC Madrid*.
94. Uscatescu, George. (1971). „Ventana abierta/ El tercer surrealismo”, în *ABC Madrid*.
95. Uscatescu, George. (1971). „Ventana abierta/ La democracia social”, în *ABC Madrid*.

96. Uscătescu, George.(1972). „Literatura, arte e imagen en el ámbito de la comunicación”, în *ABC Madrid*.
97. Uscatescu, George. (1972). „Contra el silencio”, în *ABC Madrid*.
98. Uscătescu, George. (1972). „Este posibilă întoarcerea?”, în *Destin*, caietul 24-25.
99. Uscatescu, George. (1972). „Saber y arqueologia”, în *ABC Madrid*.
100. Uscatescu, George. (1972). „Un espíritu ejemplar”, în *ABC Madrid*.
101. Uscatescu, George. (1972). „Ventana abierta/ La imagen en el arte”, în *ABC Madrid*.
102. Uscatescu, George. (1972). „Ventana abierta/ Poesía y política”, în *ABC Madrid*.
103. Uscatescu, George. (1972). „Ventana abierta/ Trabajo y funcionalismo cultural”, în *ABC Madrid*.
104. Uscatescu, George. (1973). „El discurso expresionista”, în *ABC Madrid*.
105. Uscatescu, George. (1973). „Las tres caras de la anarquía”, în *ABC Madrid*.
106. Uscatescu, George. (1973). „Ventana abierta/ Proyectos de una sociedad estética”, în *ABC Madrid*.
107. Uscatescu, George. (1974). „Las dos culturas”, în *ABC Madrid*.
108. Uscatescu, George. (1975). „Arte y Política”, în *ABC, Madrid*.
109. Uscatescu, George. (1975). „Arte y significacion”, în *ABC Madrid*.
110. Uscatescu, George. (1976). „Clausura del curso sobre comunicacion”, în *ABC Madrid*.
111. Zordoya, Concha. (1948). „Llamada.(Poemas 1947)” în *Revista Hispánica Moderna*, nr. 3-4.

G. REFERINȚE WEBSITE

1. Anghelescu, Mircea. *Comparatismul- cea dintâi curiozitate*, disponibil la <https://romanaliterara.com/2020/06/comparatismul-cea-dintai-curiozitate>
2. Badmington, Neil. *Teoretizarea postumanismului*, disponibil la <https://posthum.ro/post-h-um-1/neil-badmington-teoretizarea-postumanismului/>
3. Bulgăr, Gheorghe. *Alexandru Ciorănescu. Alternativa - Exilul creator*, disponibil la <http://www.alternativaonline.ca/Alexandru%20Cioranescu.html>

4. Ghiu, Bogdan. *Totul trebuie tradus: noua paradigmă*, disponibil la [Bogdan-Ghiu-Totul-trebuie-tradus-2015.pdf \(levurelitteraire.com\)](#)
5. Iordan, Iorgu. *Los estudios hispánicos en Rumanía*, disponibil la [Actas I. AIH. Los estudios hispánicos en Rumania. IORGU IORDAN. \(cervantes.es\)](#)
6. López, Romero D. *Primeros textos publicados de Carmen Martín Gaité en la revista "Trabajos y Días" (Salamanca, 1946-1951)*, disponibil la http://www.cervantesvirtual.com/obra-visor/signa-revista-de-la-asociacion-espanola-de-semiotica-5/html/025dabac-82b2-11df-acc7-002185ce6064_25.html
7. Mihăieș, Mircea. *Pierdut în protocronia (5)*, disponibil la <https://putereaacincea.ro/pierdut-protocronia-5/>
8. Morales Zúñiga, L.C. *La Educación en el pensamiento de Constantino Láscaris*, disponibil la <http://www.redalyc.org/jatsRepo/729/72946471012/html/index.html>
9. Oprea, Nicolae. *Un eseu despre exil*, disponibil la [Un eseu despre exil: ZIUA](#)
10. Pasolini, Pier Paolo, „El Partido Comunista Italiano a los jóvenes “ disponibil la [Tediósfera – Un blog de Eduardo Huchín Sosa \(wordpress.com\)](#)
11. Popescu, Alice, „Arhivele de represiune sau represiune folosind arhive. *Dosarul* Vintilă Horia de astăzi” disponibil la [Arhivele de represiune sau represiune folosind arhive. "Dosarul" Vintilă Horia de astăzi – Caietele LARHRA \(publications-prairial.fr\)](#)
12. Poruciu, Adrian. *O victorie a exilului românesc: Alexandru Ciorănescu (1911-1999)*, disponibil la http://www.philippide.ro/Romani%20majoritari_2007/81_PORUCIUC.pdf
13. Țin, Ilarion. *Cum a preluat Ceaușescu controlul asupra presei*, disponibil la <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/cum-a-preluat-ceausescu-controlul-asupra-presei>
14. Uta Burcea, Ofelia Mariana. *Tesis doctoral „Contactos entre la literatura española y la literatura rumana en el ámbito de la traducción”*, disponibil la [Microsoft Word - TESIS_up.doc \(ucm.es\)](#)
15. Interviu realizat de Simona Popescu cu personalități ale culturii spaniole, disponibil la <https://muzeulbucurestiului.ro/15331-2/> (accesat la data de 12.12.2022)

